

Protofeminizam - "Velike" žene novoga vijeka

Štark, Sonja

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:638983>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-12-03**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Diplomski studij Mađarskog jezika i književnosti i Povijesti

Sonja Štark

Protofeminizam - “Velike” žene novoga vijeka

Diplomski rad

doc.dr.sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2021.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za povijest
Diplomski studij Mađarskog jezika i književnosti i Povijesti

Sonja Štark

Protofeminizam - “Velike” žene novoga vijeka

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Diplomski rad

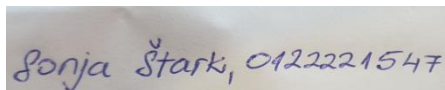
doc.dr.sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2021.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

A rectangular box containing a handwritten signature in blue ink. The signature reads "Sonja Štark, O122221547".

U Valpovu, 1.8.2021.

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Ženski je položaj kroz višestoljetni period bio statičan, inferioran. Žene su bile u ulozi onoga drugoga. Živjele su podređene i poslušne svojim očevima i supruzima, poučavane podređivanju svoga života muškarcima i zadovoljavanju njihovih potreba. Tržište rada, iako ograničeno, pružilo im je svojevrsnu slobodu i izlazak iz privatne sfere. Međutim, svijest o vlastitoj inferiornosti i potreba za stvaranjem rodne jednakosti pojavila se tek u postrevolucionarnom periodu. Brojne su žene sudjelovale u naporima Francuske i Američke revolucije, kao i američkom abolicijskom pokretu, ali su iste nakon njih ostale izdane i zaboravljene. Položaj žena nije se promijenio, njihove su udruge zatvarane, prava oduzeta, a njihov je građanski status bio upitan. Nezadovoljstvo postrevolucionarnim stanjem dovodi do začetka feminističke misli koji će utrti put feminizmu i omogućiti poboljšanje ženskog položaja i kasnije ostvarivanje ženskih prava. Vođene nezadovoljstvom zbog proživljenih nepravdi, žene su počele samostalno i organizirano zagovarati svoja prava. Objavljivana su brojna djela koja su kritizirala društveno uređenje i rodne nejednakosti, održavani su brojni govori na kojima su žene zagovarale pravo glasa, širenje obrazovnih mogućnosti za djevojke i uklanjanje sekundarnog tržišta rada koji je ograničavao radne mogućnosti žena. Otvarani su brojni ženski klubovi i izdavani brojni časopisi koji su aktivno djelovali na feminističkoj sceni. Razvoj feminističke ideologije dovesti će do prvog feminističkog vala i prvih većih feminističkih uspjeha nakon Prvog svjetskog rata.

Ključne riječi: feminizam, žene, obrazovanje, pravo glasa, sufražetski pokret

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. POLOŽAJ I PERIODIZACIJA ŽENA U POVIJESTI.....	3
3. PATRIJARHALNI SUSTAV I KORIJENI RODNIH RAZLIKA.....	5
3.1. Korijeni rodnih razlika.....	5
3.2. Bolest zvana “žena”.....	6
4. FEMINIZAM.....	10
4.1. Prvi spomen feminizma.....	11
4.2. Definiranje feminizma.....	12
4.3. Frakcije feminizma.....	12
4.4. Utjecaj vremena i povijesnog konteksta na feminizam i razvoj feminističke misli.....	13
4.5. Individualistički i relacijski feminizam.....	14
5. POLOŽAJ I ULOGA ŽENE SREDNJEG VIJEKA.....	15
6. NOVOVJEKOVNE ŽENE.....	16
6.1. Položaj i uloga djevojaka u obitelji.....	16
6.2. Žena i brak.....	17
6.3. Žena i obrazovanje.....	19
6.4. Žena i visoko obrazovanje.....	20
6.5. Žene na tržištu rada.....	21
6.6. Učiteljice.....	25
7. ZAČETAK FEMINISTIČKE MISLI.....	26
7.1. ZAČETAK EUROPSKE FEMINISTIČKE MISLI.....	27
7.1.1. Francuska revolucija.....	27
7.1.2. Deklaracija o pravima žene i građanke.....	28
7.1.3. Obrana prava žena.....	29
7.1.4. Širenje feminističke misli u svijetu.....	29
7.1.5. Građanski i proleterski feminizam u radničkom pokretu.....	30
7.2. ZAČETAK AMERIČKE FEMINISTIČKE MISLI.....	31
7.2.1. Konvencija u Seneca Fallsu.....	32
8. PRVI FEMINISTIČKI VAL.....	34
8.1. Velika Britanija.....	35
8.2. Sjedinjene Američke Države.....	37
8.3. Prvi feministički val u svijetu.....	37
8.4. Međunarodni dan žena.....	39
9. NOVOVJEKOVNE HEROINE.....	40
9.1. Mary Wollstonecraft (1759.-1797.).....	40
9.2. Elizabeth Cady Stanton (1815.-1902.).....	43
9.3. Emmeline Pankhurst (1858.-1928.).....	45
10. FEMINIZAM U NOVOVJEKOVNOJ HRVATSKOJ.....	46
10.1. Odgoj i obrazovanje žena.....	46
10.2. Učiteljice i sveučilišno obrazovanje.....	49
10.3. <i>Domaće ognjište</i>	51
11. HRVATSKE NOVOVJEKOVNE HEROINE.....	52
11.1. Marija Jambrišak (1847.-1937.).....	52
11.2. Milka Pogačić (1860.-1936.).....	54
11.3. Marija Jurić Zagorka (1873.-1957.).....	56
12. ZAKLJUČAK.....	60
13. LITERATURA.....	61

1. UVOD

Cilj ovog rada jest objasniti položaj i ulogu žena u između 18. stoljeća i perioda neposredno prije početka Prvog svjetskog rata, kao i čimbenike koji su značajno utjecali na život novovjekovnih žena. Naglasak je stavljen na svakodnevicu žena, promjene u ženskoj svijesti u postrevolucionarnom periodu te prve feminističke napore. Rad će kroz deset poglavlja nastojati objasniti društveno-povijesni kontekst unutar kojeg se razvijao i djelovao ženski pokret, navodeći važne događaje, promjene i osobe koje su svojim djelovanjem pomogle poboljšanju ženskog položaja.

S obzirom na probleme pri definiranju feminizma, koje će ovaj rad obraditi, te identificiranju istinskih heroína prošlosti, ovaj će rad nastojati odati počast, poimence ili između redova, svim onim hrabrim ženama koje su svojim ponašanjem, mišlju, djelovanjem ili odlukama izlazile iz okvira tradicionalnih, patrijarhalnih i društvenih vrijednosti. Svaka takva žena, bila ona velika ili mala, bogata ili siromašna, poznata ili anonimna, u ovome kontekstu predstavlja heroínu, budući da je svojim djelovanjem odškrinula vrata ravnopravnosti.

Prvo poglavlje bavit će se problemom periodizacije ženske povijesti unutar okvira tradicionalne periodizacije. Objašnjavaju se posljedice korištenja ustaljenih povijesnih perioda, kao i potreba za stvaranjem nove vrste periodizacije koja odgovara potrebama koje iziskuje istraživanje povijesti žena. U fokusu je također problem inkorporiranja ženske povijesti unutar opće društvene povijesti, budući da povijest žena podrazumijeva povijest polovine svjetskog stanovništva koje se kao takvo značajno razlikuje u ekonomskom, statusnom, rasnom, vjerskom i etničkom smislu. Drugo poglavlje objašnjava značenje patrijarhalnog sustava. Navest će se čimbenici koji su značajno utjecali na stvaranje inferiornog ženskog položaja, kao i sredstva korištena za osiguravanje postojanosti takvog položaja. U trećem će se poglavlju objasniti pojam feminizma. Fokus je stavljen na problem njegova definiranja koji je rezultirao razlikama u ideologijama i stvaranjem brojnih feminističkih pravaca. Objasniti će se fleksibilna priroda feminizma koja se značajno mijenja kroz različite povijesne periode te dodatno otežava njegovo definiranje. Četvrto će poglavlje ukratko objasniti položaj i ulogu žena srednjega vijeka kako bi se bolje razumjele i lakše pratile promjene u ženskom društvenom položaju novoga vijeka. Peto će se poglavlje baviti životima novovjekovnih žena unutar važnijih životnih sfera. Objašnjava se

položaj djevojaka unutar obitelji te se navode specifičnosti njihova odgoja i obrazovanja unutar obitelji. Bavit će se institucijom braka i njegovim utjecajem na ženske živote i životne mogućnosti. Također će se objasniti društvena percepcija ženskog obrazovanja, kao i dostupne obrazovne mogućnosti za novovjekovne djevojke i žene. Govorit će se o mogućnostima sveučilišnog obrazovanja, iskustvima studentica i posljedicama omogućavanja ženske participacije na fakultetima. Objasnit će se položaj radnica na tržištu rada, značaj sekundarnog tržišta rada, kao i uloga i važnost djelovanja učiteljica, kako na tržištu, tako i na feminističkoj sceni. Šesto će se poglavlje usmjeriti na začetak feminističke misli na prostoru Europe i Amerike, navodeći čimbenike koji su utjecali na stvaranje ženskog pokreta. Bavit će se prvim feminističkim djelima, aktivnostima i zahtjevima koji će postaviti temelje za daljnje feminističke aktivnosti i ostvarenje postavljenih zahtjeva. U sedmom poglavlju fokus je stavljen na napore prvog feminističkog vala. Objasnit će se razvoj feminističke misli, zahtjevi sufražetkinja te metode kojima su žene branile svoja prava do perioda neposredno prije početka Prvog svjetskog rata. Osmo će se poglavlje usmjeriti na pojedine žene koje su svojim djelovanjem ili mišlju pomogle naporima ženskog pokreta. Objasnit će se uloga odabranih pojedinki koje su kroz pisana djela, govore ili djelovanja ostavile svoj trag i započele borbu protiv rodne nejednakosti. Deveto poglavlje objasnit će položaj i ulogu žena na prostoru današnje Hrvatske. Kao i u petom poglavlju fokus će biti stavljen na sve važnije sfere ženskih života. Objasnit će se njihov položaj unutar obitelji i braka, obrazovne mogućnosti, ostvarenje prava na sveučilišno obrazovanje, kao i ulogu hrvatskih učiteljica u razvoju hrvatskog feminističkog pokreta. Objasnit će se važnost i uloga hrvatskog feminističkog časopisa *Domaće ognjište*. Deseto poglavlje bavit će se pojedinim hrvatskim feministicama. Objasnit će se njihova uloga i važnost unutar feminističkog pokreta, kao i uspjesi postignuti feminističkim djelovanjem.

2. POLOŽAJ I PERIODIZACIJA ŽENA U POVIJESTI

Proučavajući povijest nerijetko ju smatramo univerzalnom, jednakom za sve pripadnike pojedine skupine, klase ili profesije unutar određenog povijesnog perioda. Povijest svakodnevica unosi nove dimenzije koje oslikavaju određene specifičnosti pojedine grupe. Međutim, povijest koju proučavamo produkt je patrijarhalnog društva koji je kroz višestoljetnu opresiju žena onemogućio javno djelovanje polovini svjetskog stanovništva. Stoga možemo reći kako veći dio povijesti nije univerzalan niti nudi točnu sliku povijesne stvarnosti. Povijest koju poznajemo predstavlja samo jedan dio povijesti, budući da je ista nastala u svijetu dominiranom muškarcima. Kako bi povijest zaista bila univerzalna ona mora biti utemeljena na spoznaji nejednakosti te se treba jednako usredotočiti na oba spola.¹

Jedan od čestih pristupa korištenih pri proučavanju povijesti žena jest proučavanje povijesti dostojnih žena. Međutim, proučavanje takvih značajnih žena nerijetko nudi izrazito malo saznanja o utjecaju žena i ženske aktivnosti na društvo.² Brojne žene su ostavile trag u povijesti svojim djelovanjem, kako u privatnoj, tako i u javnoj sferi, međutim, ista su postignuća nerijetko usko vezana uz mogućnosti koje im je pružio njihov privilegiran položaj.³ Treba imati na umu kako proučavanje značajnih žena uglavnom predstavlja proučavanje povijesti iznimki koji ne nudi točan uvid u opće iskustvo žena.⁴

Još jedan česti pristup jest proučavanje povijesti ženskog doprinosa. Tada se nastoji otkriti ženski doprinos kroz njihovo djelovanje unutar raznih pokreta i reformi. Međutim, njihov se utjecaj na pojedini pokret uspoređuje sa standardima utjecaja muškaraca, ignorirajući njihov inferiorni položaj i djelovanje unatoč opresiji. Također, istraživanje ove vrste nerijetko ignorira posljedice njihova djelovanja na ostatak ženske populacije te na razvoj feminističke misli.⁵

¹ Gerda Lerner, "Placing Women in History: Definitions and Challenges", *Feminist Studies* Vol. 3(1975), No.1/2: 13. Pristupljeno 31. 7. 2021., https://www.jstor.org/stable/3518951?read-now=1&refreqid=excelsior%3A68d7405e7bc78a97a9e6d9dc4e8410d6&seq=9#page_scan_tab_contents

² *Isto*, 5.

³ Sofija Vrcelj i Marko Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!* (Rijeka, Hrvatsko futurološko društvo, 2011), 16. Pristupljeno 19. 7. 2021., https://bib.irb.hr/datoteka/524262.Kome_je_je_netreba_feministika_pedagogija.pdf

⁴ Lerner, "Placing Women in History", 5-6.

⁵ *Isto*, 5.-6.

Mnoga se istraživanja ženskog iskustva kroz povijest temelje na izvorima poput ženskih časopisa ili medicinskih udžbenika. Međutim, treba uzeti u obzir kako su izvori ove vrste uglavnom nastajali od strane muškaraca te isti prikazuju muško promišljanje o ženama i vrijednostima koje iste trebaju posjedovati. Stoga treba imati na umu kako su se stvarna iskustva, mišljenja i osjećaji žena znatno razlikovali od onih navedenih u takvim izvorima. Ono što se iz izvora ove vrste može jasno zaključiti jest kako je upravo suprotno ponašanje žena dovelo do stvaranja ideala savršene kućanice, supruge i majke koje je služilo kao uzor i sredstvo manipulacije kojim se žene nastojalo modelirati. Iz toga možemo zaključiti kako je idealizacija žene kao majke i kućanice zapravo predstavljala obrambeni mehanizam koji svjedoči napetosti unutar tadašnje društvene strukture.⁶

Proučavanje povijesti žena nerijetko rezultira s više pitanja nego odgovora. Kada govorimo o opresiji neke skupine, iste su uglavnom sastavljene od članova koji dijele više sličnosti no razlika. Žene, međutim, čine polovinu svjetske populacije te se razlikuju u staležu, rasi, etnicitetu, vjeri, ekonomskim mogućnostima i mnogim drugim faktorima. Upravo svi ti faktori stvaraju poteškoće pri kreiranju točne slike ženske stvarnosti te onemogućuju formiranje jedne univerzalne priče o ženskoj povijesti. Važno je odgovoriti na pitanje pripadaju li žene u povijest anonimnih te dijele li jednaku potlačenost kao određeni staleži, rasne, vjerske ili etničke skupine. No, odgovori na ta pitanja nisu jednostavni. Žene kao cjelina zasigurno pripadaju povijesti anonimnih, međutim mnoge od tih žena su također pripadale i vladajućoj eliti. Mnoge žene su bile izrazito potlačene, međutim, iste su rijetko proživljavale jednaku vrstu i razinu potlačenosti kao neke druge diskriminirane, izrabljivane i marginalizirane skupine.⁷ Mnoga istraživanja ženske povijesti primarno analiziraju živote i djelovanje bjelkinja srednje klase. Dakle, potrebno je proučavati i uzeti u obzir razlike u ženskoj stvarnosti poput ekonomskih mogućnosti, staleža, rase ili vjere koje diferenciraju njihova iskustva.⁸ Sve gore navedene razlike u razini inferiornosti i potlačenosti otežavaju pri definiranju žene u kontekstu društvene povijesti. Činjenica da žene čine polovinu svjetske populacije te kako je njihova inferiornost nadživjela sve ekonomske, političke i društvene promjene kao i druge vrste opresije razlikuje povijest žena od svih drugih grana društvene povijesti.⁹

⁶ Lerner, "Placing Women in History", 7.

⁷ *Isto*, 8.

⁸ Riley Vyain, "Feminist Political Philosophy from Proto-Feminism to Present: Socially Constructed Gendered Difference and the Family as an Institution" (Undergraduate Honors Thesis, Ball State University, 2016), 18. Pristupljeno 13. 7. 2021., <https://library.net/document/q789xlnz-feminist-political-philosophy-feminism-socially-constructed-difference-institution.html>

⁹ Lerner, "Placing Women in History", 8.

Drugi veliki problem čini i periodizacija ženske povijesti. Povijest žena nije moguće proučavati kroz istu, tradicionalno korištenu, periodizaciju, budući da periodi temeljnih društvenih i političkih promjena znatno variraju s obzirom na spol. Velike povijesne promjene rijetko su utjecale na ulogu i položaj žena, budući da su iste najdulje bile isključene iz političkog, vojnog, pa i javnog života, što je uvelike utjecalo na stvaranje razlike u muškom i ženskom iskustvu.¹⁰

3. PATRIJARHALNI SUSTAV I KORIJENI RODNIH RAZLIKA

Patrijarhalni sustav, kao vodeći društveni sustav, možemo definirati kao skup institucionalnih aranžmana koji prihvaćaju, provode i strukturiraju mušku društvenu dominaciju. Ovaj sustav, iako nije prirodan, kroz povijest postoji kao stvarni i imaginarni sustav unutar društva. Kao višestoljetna društvena struktura ukorijenjen je toliko duboko da nerijetko i danas ostaje neprimijećen. Njegova je nevidljivost, također, rezultat i dugogodišnje neaktivnosti, budući da se postojanje istoga potvrđuje isključivo u trenucima kada je ugrožen.¹¹

3.1. Korijeni rodni razlika

Žensku su inferiornost ojačale i utvrdile brojne religije i kulture, običaji i zakoni. Korijene možemo pratiti kroz veći dio povijesti, od antičke filozofije, do teologije, medicine i ginekologije. Crkva je u određenim situacijama iskazala razumijevanje za ženu, veličajući ju kao majku te dijelom promovirajući njezinu jednakost s drugim spolom, međutim, također je postojao i antifeministički, čak i ženomrzački, pravac koji prezentira žene kroz simbole grijeha. Brojni zapisi opisuju žene kao zavodnice, bludnice ili sredstvo reprodukcije, što dovodi do zaključka kako je Crkva ženama iskazala poštovanje na praktičnoj, ali ne i teorijskoj razini.¹²

Dokaz o patrijarhalnoj percepciji koja ženske seksualne funkcije smatra nečistima ne pronalazimo samo u religiji, već i u raznim literaturama, antropologiji i mitologiji. Naravno, znanstvene grane, religije ili mitologije nisu te koje su proizvele rodnu nejednakost, međutim

¹⁰ Lerner, "Placing Women in History", 10.

¹¹ Katrina Honeyman i Jordan Goodman, "Women's Work, Gender Conflict, and Labour Markets in Europe, 1500-1900", *Economic History Review* Vol. 44 (1991), No. 4: 609.
Pristupljeno 13. 7. 2021., <https://www.jstor.org/stable/2597804>

¹² Šimun Bilokapić, "Žena u obitelji, društvu i Crkvi", *Crkva u svijetu* vol. 54 (2019), br. 1: 144.
Pristupljeno 13. 7. 2021., <https://hrcak.srce.hr/218231>

slika žene koju one sadržavaju produkt su muškaraca koji im služi pri opravdanju ženskog inferiornog položaja.¹³ Iako ne postoji jedan točan odgovor na pitanje što točno uzrokuje društvenu inferiornost žena, mnogi istu opravdavaju fizičkim razlikama između žena i muškaraca. Kroz stoljeća karakteristike ženskog spola služe kao “validan” argument za slabu zastupljenost žena u obrazovnim institucijama, vjerskim ustanovama, politici, vojsci i sl. Muškarci su percipirani superiornijima isključivo zbog njihove krupnije građe, mišićne mase ili veće brzine u odnosu na žene.¹⁴ Međutim, treba prepoznati kako muška potreba za modeliranjem ženstvenosti proizlazi gotovo isključivo iz straha, iako muška antipatija nastoji racionalizirati i opravdati potrebu za kontrolom i subordinacijom.¹⁵

3.2. Bolest zvana “žena”

Razvoj medicine dvojako je utjecao na živote žena i njihov društveni položaj. S jedne strane, bila je od velike važnosti za stvaranje slobode kroz inovacije koje su ženama omogućavale preuzimanje odgovornosti i kontrole nad vlastitim životima i tijelima. Pojava i razvoj kontracepcije, mogućnost pobačaja te sigurniji porod oslobodili su žene brojnih briga i strahova. S druge strane, medicina je bila ključna za održivost i provođenje njihove subordinacije. Možemo reći kako je medicina bila jedno od najjačih alata za provođenje seksističke ideologije, budući da je žensko tijelo, odnosno biologija služila kao temelj muške superiornosti.¹⁶

Žene ne predstavljaju klasu, niti su pojedinke jednako potlačene. Rodne nepravde nisu bile, niti su danas, univerzalne za sve žene. U periodu od kraja 19. pa sve do sredine 20. stoljeća statusne su razlike između žena bile iznimno velike. Razlike u njihovim životima i iskustvima bile su toliko znatne da nije moguće navesti univerzalne primjere opresije, već iste treba sagledati posebno za pojedinke višeg i srednjeg društvenog statusa te posebno za siromašne žene, odnosno za radnice. Unutar razlika s obzirom na status žena možemo uvidjeti kako je medicina toga doba žensko stanje objašnjavala kroz dva različita stava o ženama i ženskoj prirodi. Tako su jedne smatrane slabima i krhkima, dok su druge smatrane opasnima za društvo i prijenosnicama zaraza. Dakle, bogate žene koje su uživale visok društveni status percipirane su slabima i previše krhkima kako bi obavljale ikakve napore te ih se kategoriziralo kao bolesne. Žene, kućanice,

¹³ Branka Galić, “Moć i rod”, *Revija za sociologiju* vol. 33 (2002), br. 3-4: 232-233. Pristupljeno 13. 7. 2021., <https://hrcak.srce.hr/25905>

¹⁴ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 3-4.

¹⁵ Galić, “Moć i rod”, 232.

¹⁶ Barbara Ehrenreich i Dierdre English, *Complaints and Disorders; The Sexual Politics of Sickness* (The Feminist Press, New York, 1973), 5. Pristupljeno 20. 7. 2021., <https://archive.org/details/complaintsdisord00ehre>

srednje klase smatrane su boležljivima, ali dovoljno zdravima za obavljanje kućanskih poslova, dok su siromašne žene, žene radničke klase i crkinje, smatrane sposobnima za rad, ali su percipirane kao prljave prijenosnice zaraza.¹⁷

Privilegirane žene svoje su dane uglavnom provodile unutar svojih domova baveći se crtanjem, čitanjem, šivanjem, planiranjem obroka te nadgledanjem djece i sluga. Budući da su smatrane izuzetno krhkima i boležljivima, njihov je osjetljivi živčani sustav morao biti dobro zaštićen, a najmanji šok mogao ih je osuditi na mjesec odmora i ležanja u krevetu. Međutim, uloga bogate žene bila je ključna za uspjehe njezina supruga. Smatrana je društvenim ukrasom, ukrasom svoga supruga koji je kroz posjedovanje takve žene ostvarivao uspjehe u drugim područjima. Njezina je nježnost, nevinost, dječja naivnost i profinjenost osiguravala njezinom suprugu klasu koju niti novac nije mogao kupiti. Također, muškarci su upravo zbog grubosti vanjskog svijeta percipirali dom kao utočište unutar kojega treba biti i delikatna žena. Takav je izoliran i monoton život žena visokog statusa rezultirao stvaranjem kulta tzv. hipohondrije, odnosno kulta ženske invalidnosti. Kult je nastao sredinom 19. stoljeća te je trajao do 1920-ih godina, a obuhvaćao je žene visoke i žene više srednje klase. Kao rezultat, otvarala su se brojna lječilišta i bolnice te su se pojavili brojni specijalisti koji su se bavili ženskom invalidnošću. Također su se tiskale brojne knjige te članci koji su se bavili tom temom, a blijedost u kombinaciji sa svijetlom odjećom postala je visoka moda. Ležanje u krevetu zbog zamora, teških glavobolja ili slabih živaca postalo je moderno i prihvatljivo.¹⁸

Naravno, postojale su žene, pripadnice više klase, koje su se bunile protiv takvog, beskorisnog, života. Upravo su takve pojedinke ostale zapamćene kroz povijest kao feministice, zagovarateljice ljudskih prava ili reformatorice. Njihova je želja za neovisnošću od njihovih očeva i supruga, krajem 19. stoljeća, dovela do sve glasnijih zahtjeva za ostvarenje prava glasa, visokog obrazovanja i djelovanja na tržištu rada. Velik je broj feminističkih spisateljica izdavao djela u kojima kritiziraju stanje kronične invalidnosti. Tako je, primjerice, feministička spisateljica Charlotte Perkins Gilman pojavu ženskog invaliditeta pripisala američkim muškarcima koji su kroz pretjerano zaštitničko ophođenje prema svojim suprugama stvorili fizički i mentalno slabe žene.¹⁹

¹⁷ Ehrenreich i English, *Complaints and Disorders*, 11.-12., 14.

¹⁸ *Isto*, 15.-17.

¹⁹ *Isto*, 18.-19.

Ipak, nemoguće je reći koliko su pojedine žene zapravo bile bolesne, s obzirom na to kako su žene kroz povijest bile u većem riziku od muškaraca. Stopa smrtnosti žena bila je veća s obzirom na rizike od tuberkuloze, kuge, ali i rizike vezane uz porod. Međutim, jasno je kako je društvo, ponajviše muško, stvorilo trend boležljivosti koji je rezultirao time da su mnoge žene izmišljale simptome samo kako bi slijedile modu. No, temelji ženske invalidnosti ne leže samo u stvaranju novog trenda, već su istovremeno bili i medicinski potkrijepljeni. Dakle, simptomi ženske invalidnosti nisu produkt stvarnih rizika, niti mode, već “razvoja” medicine koja je, upravo u tom periodu, identificirala ženske funkcije i čitavu žensku prirodu kao bolesnu. Žena je bila urođeno bolesna, a sve su faze ženina života bile identificirane kao drugačija vrsta bolesti. Pubertet je bio percipiran kao “kriza”, odnosno vrijeme nemira i previranja čitavog ženskog organizma. Menstruacija je također smatrana bolešću koja jednom mjesečno čini ženu invalidom, dok je menopauza smatrana posljednjom i neizlječivom bolešću te su ju liječnici definirali kao “umiranje žene u ženi”.²⁰

Urođena bolest žena koju su zagovarali liječnici nije značila kako su žene zaista bolesne, ali im je istovremeno dala dovoljno povoda da se počnu ponašati sukladno tome. No, ovaj je koncept znatno otežavao djelovanje onih žena koje su tvrdnje liječnika, kao i cjelokupni koncept ženske invalidnosti, u potpunosti odbacivale u svom nastojanju za ostvarivanje prava glasa i prava na školovanje i visoko obrazovanje. Brojni su se muškarci, odvjetnici i liječnici, upravo zbog stanja ženske invalidnosti, žestoko protivili feminističkim ciljevima. Tako je primjerice zakonodavac Massachusettsa rekao: “Omoguće ženama pravo glasa i morat ćete otvoriti umobolnice u svakoj državi te otvoriti sud za rastavu braka u svakome gradu. Žene su previše nervozne i histerične kako bi se bavile politikom.”²¹

Mit o ženskoj krhkosti i kult ženske invalidnosti igrali su važnu ulogu u novim financijskim interesima liječnika. Budući da su tadašnje žene igrale veliku ulogu na području medicine kao njegovateljice i primalje, nova je bolest imala dvojnu ulogu u položaju muških liječnika. S jedne strane invalidnost je diskreditirala sposobnost žena za bavljenje medicinom, dok je s druge strane liječnicima znatno povećala broj mogućih pacijenata. Desetak žena višeg društvenog statusa bilo je dovoljno da doktor vodi uspješnu praksu. Doktori su ženske poremećaje vezali ili uz urođene defekte ili uz određene aktivnosti. Tako su aktivnosti poput intelektualnog napora, tjelovježbe ili spolnih odnosa smatrani korijenima bolesti. Doktori su širili

²⁰ Ehrenreich i English, *Complaints and Disorders*, 23.

²¹ *Isto*, 23.

teoriju o čuvanju energije tvrdeći kako pojedinac posjeduje ograničenu količinu energije koju raspoređuje na svoje organe. Doktori su, vođeni ovom teorijom, preporučivali što rjeđe upuštanje u spolne odnose. Smatrali su kako bi učestali spolni odnosi doveli u rizik muške intelektualne sposobnosti te kako bi oslabili spermu što bi rezultiralo rađanjem krzljave, slabe ili ženske djece. Međutim, budući da je ženska uloga percipirana kao primarno reproduktivna, žene se poticalo da svoju energiju čuvaju unutar tijela te da istu usmjere prema maternici.²²

Međutim, liječnici su propisivali i brojne tretmane kojima se nastojalo promijeniti žensko ponašanje koje je kategorizirano kao živčani poremećaj. Ženama se predlagala izolacija, odmor, pasivnost i hladne kupke. Takvi su se poremećaji nastojali liječiti i promjenom u prehranbenim navikama. Žene su trebale izbjegavati meso i začine te jesti više mliječnih proizvoda i voća. Pojedine su žene u svojim domovima imale medicinske sestre koje su trebale brinuti o tome da žene ne primaju posjete i ne doživljavaju ikakva mentalna uzbuđenja.²³

Liječenje se pojedinih bolesti, sve do sredine 20 stoljeća, uglavnom temeljilo na nagađanju, a pacijenti su nerijetko imali 50% šanse da im se stanje pogorša. Operacije su bile izuzetno riskantne, dok antibiotici ili drugi lijekovi koje danas smatramo nužnima za postoperacijske pacijente nisu postojali. Iako je svaki pacijent snosio gotovo jednake rizike, tretmani kojima su podlijevale žene danas djeluju u potpunosti besmislenim i bizarnim. Pijavice su korištene za izazivanje mjesečnice u slučajevima kada bi ženama ista učestalo izostajala. Smatralo se kako će stavljanje pijavica, nekoliko dana prije očekivane mjesečnice na velike usne prouzrokovati pojavu iste. U nekim su slučajevima pijavice stavljali u otvor rodnice, što je ponekad dovelo i do gubljenja pijavica unutar maternice. Međutim, ginekološke su operacije bile najbrutalniji način tretiranja ženskih poremećaja ponašanja. Razvila se teorija psihologije jajnika, budući da se smatralo kako je čitava ženska osobnost dominirana njezinim reproduktivnim organima. Jedan od tretmana bilo je uklanjanje klitorisa kako bi se smanjilo seksualno uzbuđenje. Uklanjanje jajnika također je bilo učestalo. Muškarci bi dovodili svoje žene zbog njihova razuzdana ponašanja, kako bi nakon uklanjanja jajnika bile radišne, čiste i poslušne. Dakle, možemo zaključiti kako su operacijski tretmani korišteni gotovo isključivo za domesticiranje žena. Naravno, operacije nisu imale nikakav utjecaj na ženski karakter, međutim za osiguravanje ženske poslušnosti bilo je dovoljno da njezin suprug samo spomene ideju operacije.²⁴

²² Ehrenreich i English, *Complaints and Disorders*, 23., 26.-27., 32.-33.

²³ *Isto*, 32.-33.

²⁴ *Isto*, 34.-37.

Međutim, pogriješili bi kada bi rekli da su žene bile samo pasivne žrtve doktora 19. i 20. stoljeća. Možemo reći kako su na neki način uspjele okrenuti invaliditet u svoju korist. Svoj su poremećaj najčešće koristile kao sredstvo kontracepcije. Pojedine žene su seksualne odnose smatrale odbojnim, dok su neke žene izbjegavale trudnoću, a slabost, bolest ili poremećaj znatno im je povećavao mogućnost apstinencije. Također, kult invalidnosti koristile su i kao sredstvo postizanja pažnje ili ostvarivanja veće moći i utjecaja unutar obitelji. Takvo je, bolešljivo, ponašanje brojnih žena dovelo do stvaranja novog poremećaja. Liječnici su ovaj poremećaj kojemu nije bilo lijeka nazvali histerijom, a očitovao se kroz onesvješćivanje, gubitak apetita, gubitak glasa, histerični kašalj te histerično vikanje, smijanje i plakanje. “Bolest” se širila velikom brzinom, a najviše je zahvaćala bijele žene srednje ili više klase u dobi između 15 i 45 godina. Liječnike je zaintrigirala nova bolest koja nije imala smrtnih ishoda, ali koja je zahtijevala znatnu količinu liječničke brige i njege. S druge strane, histerija je predstavljala veliki problem za muškarce i druge članove obitelji oboljele žene. Dok se tihi i nježni invaliditet podupirao, histerija je stavila doktore u nezgodnu poziciju. Brojni su muškarci zahtijevali brzu liječničku reakciju. Bilo je potrebno otkriti radi li se o pametnoj manipulaciji ili o stvarnoj bolesti. Doktori su ubrzo shvatili da se radi o izmišljenoj bolesti, međutim u svojim su zapisima histeriju opisali kao bolest maternice. Na ovaj način žene su dobile mogućnost ispuhivanja i izljeva bijesa, doktori su i dalje imali velik broj pacijenata, a muškarci su dobili dokaz ženske iracionalnosti i nepredvidljivosti.²⁵

4. FEMINIZAM

Pojam “feminizam” subjektivnog je karaktera te ga je stoga gotovo nemoguće definirati. Međutim, unatoč poteškoćama pri definiranju ovog fenomena, njegovi zagovaratelji dijele širi zajednički cilj umanjivanja i uklanjanja rodni nejednakosti, odnosno poboljšanja položaja žena. Stoga feministom možemo nazvati bilo kojeg pojedinca koji je svjestan postojanja diskriminacije žena te koji svoja djelovanja i mišljenja usmjerava ka smanjenju nepravdi i rodni razlika u društvenoj, ekonomskoj i političkoj sferi.²⁶

²⁵ Ehrenreich i English, *Complaints and Disorders*, 36.-41.

²⁶ Vrclj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 13.

Iako se i danas čini nemogućim stvoriti sveobuhvatnu definiciju feminizma, istog je nemoguće eliminirati iz vokabulara, stoga treba težiti stvaranju definicije koja će moći nositi težinu povijesnih dokaza te iste činiti smislenima.²⁷ Feminizam kroz svoju ideologiju uvodi razlikovanje spola i roda. Spol predstavlja prirodne karakteristike muškaraca i žena, dok se rod odnosi na društveni identitet koji je sastavljen od uloga, poželjnih aktivnosti, vrsta ponašanja i stavova koje bi pripadnici pojedinog spola trebali posjedovati i slijediti. Kroz podjelu na spol i rod feminizam nastoji ukloniti uvriježene društvene konstrukte koji proizvode nejednakosti kako bi izgradio novi sustav vrijednosti koji u ženski identitet inkorporira slobodu i individualnost.²⁸

4.1. Prvi spomen feminizma

Termin “feminizam” predstavljao je kontroverzan koncept od samog nastanka te je isti zapravo bio rijetko korišten čak i pri prvim većim naporima 20. stoljeća.²⁹ Riječ “feminizam” (franc. *féminisme*) prvi put je zapisao francuski filozof Charles Fourier 1837. godine koristeći termin kako bi opisao ženstvenost, odnosno karakteristike poželjnih ženskih osobina.³⁰ Prva samoprovana feministica bila je Hubertine Auclert koja je termin počela koristiti 1882. godine u svome časopisu *La Citoyenne* kao simbol ženske emancipacije, prozivajući sebe i svoje kolegice feministicama.³¹ Termin se počinje koristiti u engleskom jeziku tek nakon Prve internacionalne konferencije žena u Parizu 1892. godine kada ga je Eugénie Potonie-Pierre s kolegicama uvela u opticaj kao sinonim za ostvarivanje jednakih prava.³² Iako je termin bio rijetko korišten i smatran kontroverznim, isti je ubrzo bio poznat u brojnim državama te je Eugénie Potonie-Pierre na širenju istoga zahvalila 1896. godine na ženskom kongresu u Berlinu. Do kraja stoljeća termin je bio poznat i korišten u medijima Velike Britanije, Njemačke, Španjolske, Belgije, Italije, Grčke, Rusije, Argentine i Sjedinjenih Američkih Država.³³

²⁷ Karen Offen, “Defining Feminism: A Comparative Historical Approach”, *Signs* Vol. 14 (1988), No. 1: 134. Pristupljeno 17. 7. 2021.,

https://www.researchgate.net/publication/249107635_Defining_Feminism_A_Comparative_Historical_Approach

²⁸ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 15.

²⁹ Offen, “Defining Feminism”, 126.

³⁰ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 13.

³¹ Offen, “Defining Feminism”, 126.

³² Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 13.

³³ Offen, “Defining Feminism”, 127.

4.2. Definiranje feminizma

Problem definiranja feminizma postojan je od samog začetka ženskog pokreta i njegova prvog spomena.³⁴ Pojedini autori i znanstvenici vežu feminizam uz određene političke pokrete, dok ga drugi koriste kako bi objasnili nepravde počinjene prema ženama, iako nepravde u tom kontekstu nisu jasno definirane. No, pri definiranju ovog fenomena potrebno je poznavati rodne odnose kroz povijest. Ti odnosi s jedne strane otkrivaju povijesnu stvarnost koja je obilježila ženske živote, dok s druge strane predstavljaju povijesne konflikte koji pomažu teoriji feminizma koja, kroz proučavanje i razumijevanje uzročno-posljedičnih veza tih konflikta, iste nastoji ukloniti.³⁵ Iako postoje brojne definicije, jasno je kako je koncept feminizma nemoguće u cijelosti obuhvatiti jednom definicijom. Nemoguće ga je svesti na teoriju ili praksu, a njegova interdisciplinarnost značajno otežava njegovo definiranje. Razlike između rasa, klasa, seksualnosti, kultura, zagovaranih interesa te perioda unutar kojih su žene djelovale znatno utječu na razvoj pokreta kojeg nastojimo definirati kao feminizam.³⁶ Upravo iz tog razloga ovaj fenomen predstavlja nešto subjektivno, odnosno pojedina iskustva, mišljenja, vrijednosne sustave te interese zbog kojih ne postoji čvrsta definicija koja može uokviriti taj pojam. Ono što nam povijest pokazuje jest da je pojam feminizma služio kao svojevrsni sinonim za prava žena.³⁷

4.3. Frakcije feminizma

Nedostatak točne definicije i razlike u feminističkim zahtjevima dovode do nastanka brojnih frakcija na području Francuske krajem 19. stoljeća. Svaka je frakcija zagovarala različite teorije i ciljeve, tako granajući feminizam u razne pravce. Već početkom 20. stoljeća stvoreni su brojni samoopisni pravci feminizma, poput obiteljskog, cjelovitog, kršćanskog, socijalističkog, radikalnog ili muškog feminizma. Taj veliki broj novonastalih pravaca uzrokovao je dodatnu zbunjenost, kako među feministima, tako i među suparnicima. Počelo se postavljati pitanje tko se može nazvati feministom? Koja vrsta feminista se najviše zalaže za korist žena? Kada feminist postaje anti-feminist? No, među svim navedenim pitanjima možda je ipak najvažnije odgovoriti tko ima pravo o tome odlučivati te prema kojem kriteriju?³⁸

³⁴ Adriana Zaharijević, "Kratka istorija sporova: šta je feminizam?", u *Kategorički feminizam: Nužnost feminističke teorije i prakse*, ur. Ankica Čakardić, Ana Jelušić, Daniela Majić i Tanja Ratković (Zagreb: Centar za ženske studije, Biblioteka FemFesta, 2007), 111. Pristupljeno 20. 7. 2021., zenstud.hr/wp-content/uploads/2016/11/Kategorički-feminizam.pdf

³⁵ Vrclj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 13.

³⁶ Zaharijević, "Kratka istorija sporova", 111.

³⁷ Offen, "Defining Feminism", 128.

³⁸ Offen, "Defining Feminism", 128.-129.

Iz svih gore navedenih razloga danas koristimo termine poput začetnika, preteča ili profeminista, ili današnjih varijacija feminističkih antifeminista, antifeminističkih feminista i postfeminizma isključivo u širem smislu tih pravaca. Razlog tomu jest to što je nemoguće odlučiti o tome što je proto, anti ili post feminizam dok prvo ne odredimo značenje feminizma uopće. Trenutno stanje u kojemu samo značenje feminizma nije definirano dovodi do brojnih komplikacija prilikom njegova istraživanja. Primjer tomu su dva u potpunosti proturječna rezultata istraživanja koje su provele Moira Ferguson i Simon Shepherd koji su zasebno proučavali djela britanskih spisateljica u periodu između 16. i 19. stoljeća. Moira Ferguson iz svog je istraživanja zaključila kako njihova djela sadrže feminističku ideologiju. S druge strane, Simon Shepherd, proučavajući iste autorice, iznosi mišljenje kako se u tim djelima ne može govoriti o feminizmu. Ono što ovakva vrsta proturječnosti sigurno dokazuje jest razlika u definiranju i poimanju feminizma između istraživača.³⁹

4.4. Utjecaj vremena i povijesnog konteksta na feminizam i razvoj feminističke misli

Dodatne poteškoće pri proučavanju feminizma, ali i njegovom definiranju nastaju zbog konstantnog razvoja, kako feminističke misli, tako i promjena društva i sustava vrijednosti. Pri proučavanju feminizma trebamo uzeti u obzir period unutar kojeg ga proučavamo. Razlike u položaju žena, kulturi, sustavima vrijednosti i strukturi obitelji znatno variraju s obzirom na vrijeme, odnosno na određeni povijesni period. Dakle, ukoliko želimo stvoriti točnu sliku feminizma u određenom povijesnom periodu istog je potrebno sagledati i interpretirati kroz kulturni kontekst unutar kojeg je i nastao. Iako sve vrste feminizma, kroz sva stoljeća njegova postojana, kritiziraju društvo i dijele zajednički cilj umanjivanja statusnih razlika među spolovima, navedene sličnosti nisu dovoljne kako bi se feminizam pojedinog perioda temeljito, točno i jasno analizirao i definirao. Tako se feminizam 17. stoljeća znatno razlikovao od današnjeg, budući da vrste društvenih nepravdi znatno variraju između dva perioda.⁴⁰ Racionalizam i prosvjetiteljstvo 18. stoljeća sa sobom su donijeli značajan razvoj u širenju feminističke misli. Tada se uzroci inferiornog položaja žena traže, ali i pronalaze, u društveno-povijesnim uvjetima. Društvo, kao izvor nejednakosti, feministima 18. stoljeća također je predstavljalo i potencijalno rješenje za njihovo uklanjanje promjenom društvene misli i društvenih sustava vrijednosti.⁴¹

³⁹ Offen, "Defining Feminism", 131.

⁴⁰ Isto, 21., 45., 132.

⁴¹ Vrclj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 13.

Dakle, neovisno o svim postojećim klasifikacijama, jasno je kako iste povjesničarima ne mogu pomoći pri proučavanju feminizma iz perioda prije 20. stoljeća ili feminizma u različitim dijelovima svijeta. Tako primjerice europski povjesničari ne mogu pronaći odgovore na svoja pitanja u klasifikaciji feminizma ustanovljenog od strane američkih znanstvenika, već je potreban sveobuhvatniji pristup. Europski se pristup znatno razlikuje od onog američkog. Europljani su se fokusirali na elaboriranje značenja ženstvenosti te su naglašavali rodne razlike, dok su se Amerikanci oslanjali na njihove sličnosti. Problem predstavlja i pretpostavka američkih povjesničara da je jednakost srž feminizma, međutim kako bi se razumjeli povodi prvih feministica potrebno je iz diskursa izbaciti ideje jednakosti i prava, budući da individualni zahtjevi nisu kategorije vezane uz diskurs brojnih europskih feministica prije 20. stoljeća. Dakle, bez obzira na nedostatak takvih zahtjeva, žene koje su sudjelovale u tim prvim feminističkim naporima i dalje su smatrane feministicama.⁴²

4.5. Individualistički i relacijski feminizam

Povjesničarka Karen Offen u svom je radu *Defining Feminism: A Comparative Historical Approach* ponudila i okarakterizirala dva različita modela povijesnog argumentiranja koja mogu pomoći pri proučavanju feminističkih napora u zapadnim društvima. Ova dva modela izražavaju dva oprečna shvaćanja žena, muškaraca i njihovih društvenih uloga te kao takva moraju biti sadržana u svim povijesno osjetljivim definicijama feminizma.⁴³

Prvi model jest relacijski feminizam koji se zalaže za rodno temeljen, ali istovremeno egalitaran tip društvenog sustava, a bio je karakterističan za europski feminizam. Njegovi su argumenti temeljeni na muško-ženskom paru, uzimajući ga kao temeljnu jedinicu društva, ali bez hijerarhijske podjele unutar istog. Naglašavao je prava žena kao roda, uzimajući u obzir sve njihove prirodne posebnosti, tako ih jasno razlikujući od muškaraca. Dakle, inzistirao je na ženskim doprinosima koji su karakteristični isključivo ženama u tim ulogama, poput mogućnosti rađanja i/ili sposobnosti njegovanja. Iz ovoga možemo zaključiti kako je relacijski feminizam zahtijevao poštovanje, validaciju i prava na osnovu posebnosti i različitosti koje posjeduju isključivo žene, a s kojima pridonose društvenom razvoju. Drugi model kojeg Offen navodi je individualistički feminizam unutar kojega je fokus stavljen na pojedinca, neovisno o spolu ili rodu, kao temeljnu jedinicu. Individualistički model bio je karakterističan za američki i britanski feminizam. Naglašavao je apstraktnije koncepte ljudskih prava poput individualnih želja za

⁴² Offen, "Defining Feminism", 124.,133.

⁴³ Isto, 134.-135.

autonomijom i samoostvarenjem, dok je umanjivao ili odbacivao koncept društvenih uloga, poput rađanja i odgoja djece, kao nebitne karakteristike u ovom kontekstu.⁴⁴

5. POLOŽAJ I ULOGA ŽENE SREDNJEG VIJEKA

Srednjovjekovne su žene unutar obitelji imale marginalnu ulogu, dok im je primarna funkcija bila reproduktivna. Bile su pripadnice privatne sfere koje su svoje dane provodile unutar svojih domova ili u crkvi, dok su muškarci dominirali javnom sferom. Srednjovjekovne crkvene i društvene vrijednosti stvorile su gotovo nedokučiv ideal žene kojem su rijetke dorasle. Budući da se smatralo kako se žena može ostvariti isključivo kroz brak i majčinstvo, djevojke su nastojale održati svoj dobar glas kako bi ostvarile svoju glavnu aspiraciju - udaju. Međutim, položaj žene uvelike je ovisio o njezinom društvenom položaju, odnosno položaju njezine obitelji, te o tome gdje je živjela.⁴⁵

Obrazovanje je u tom dobu smatrano privilegijom dostupnom gotovo isključivo muškarcima, budući da se smatralo kako su muškarci sposobniji steći znanja zbog njihove krupnije građe, veće glave, a samim time i većeg mozga.⁴⁶

Stopa smrtnosti bila je veća za žene zbog velikog broja smrti pri porodu, a u slučaju komplikacija nastojalo se spasiti dijete. Djevojčice su, naravno, bile nepoželjnije od dječaka, što je bilo vidljivo i po kraćem zvonjenju crkvenih zvona pri krštenju djevojčica.⁴⁷

Iako je Crkva kroz svoje djelovanje potpomogla mušku dominaciju, ista nije u potpunosti zapostavila žene. Pri sklapanju braka tražila se suglasnost žene, iako je zadnju riječ ipak imao otac. Crkva je također omogućila školovanje ženama koje su svoje živote odlučile podrediti Bogu. Opatice su stekle pismenost, raspolagale zemljištem te stjecale sve važniju ulogu i moć kroz svoje djelovanje i brigu o siročadi.⁴⁸

⁴⁴ Offen, "Defining Feminism", 135.-136.

⁴⁵ Katarina Šolaja, "Feminizam i žena današnjice" (završni rad, Sveučilište Sjever, 2017), 19. Pristupljeno 19. 7. 2021., <https://repositorij.unin.hr/islandora/object/unin%3A1929/datastream/PDF/view>

⁴⁶ *Isto*, 19.

⁴⁷ *Isto*, 19.

⁴⁸ *Isto*, 19.-20.

Urbane su se žene bavile raznim, čak i visoko statusnim, zanimanjima, iako tako stanje nije bilo jednako zastupljeno u svim dijelovima Europe. Brugge, Leiden i Douai mogu služiti kao primjeri gradova u kojima su se žene bavile visoko cijenjenim poslovima, poput obrade visoko kvalitetnog pamuka i ostalih vodećih poslova. Isto, međutim, ne možemo reći i za gradove poput Firence, Pariza i Venecije gdje su te vrste zanimanja bile u potpunosti nedostupne ženama. Iako razlozi za razlike u zastupljenosti žena na srednjovjekovnom tržištu rada nisu u potpunosti razjašnjeni, jasno je kako su žene mogle pripadati gildama⁴⁹. Tomu svjedoči i činjenica kako su žene unutar pojedinih gildi obavljale vodeće djelatnosti. U gradovima poput Pariza ili Kölna postojale su i gilde u potpunosti vođene od strane žena, a koje su u dopuštale članstvo za oba spola. Hrabrost, inteligencija i sve veća socio-ekonomska moć žena stvarala je strah među muškom populacijom te je, sve moćnija, Crkva razvijenog srednjeg vijeka započela širenje mizoginije, time postavivši temelje inkvizicije. Nakon donošenja bule pape Inocenta VIII. kojom je 5. prosinca 1484 godine osudio vještice, započeo je najveći progon žena u povijesti. Društvene promjene izazvane inkvizicijom i širenjem mizoginije započele su sve jaču opresiju žena koje su do kasnog srednjeg vijeka mogle djelovati na tržištu rada isključivo uz dozvolu oca ili supruga. Jedina uloga ponovno je bila vezana isključivo za kućanstvo, majčinstvo i brak koji je uglavnom bio dogovoren od strane roditelja. Obrazovanje i politička prava i dalje su bila nedostupna ženama, osim onih, neudanih, žena višeg staleža koje su utočište pronalazile u samostanima.⁵⁰

6. NOVOVJEKOVNE ŽENE

6.1. Položaj i uloga djevojaka u obitelji

Novovjekovni odgoj unutar obitelji temeljio se na oblikovanju rodnih očekivanja i uloga. Unutar obitelji postavljali su se okviri unutar kojih su se životi djece kasnije razvijali. Ta rodna očekivanja odnosila su se na sve dijelove djetetova života, od načina oblačenja i ponašanja, do možebitnog odabira zanimanja ili akademskih ciljeva. Djeca su od samog rođenja bila izložena utjecaju rodnih uloga, kako kroz učenje iz obiteljskih odnosa, tako i preko rodnih i društvenih

⁴⁹Gilde su bile trgovačke udruge koje su pružale pomoć i zaštitu trgovcima. Osiguravale su kvalitetu robe i cijena, uklanjale međusobnu konkurenciju i onemogućavale stvaranje strane konkurencije. Vrhunac njihove moći bio je u periodu između 10. i 15. stoljeća, a moć im opada modernizacijom trgovačkih odnosa i jačanjem središnje državne uprave te iste nestaju u 19. stoljeću.

⁵⁰ Šolaja, "Feminizam i žena današnjice", 21.-22.

vrijednosti koje su im roditelji prenijeli tijekom odrastanja i učvrstili kroz adolescenciju.⁵¹

Djevojke su od rane dobi učene pokornosti i subordinaciji muškarcima, prvo očevima te kasnije budućim supruzima. Stoga se i obrazovanje temeljilo na usvajanju njihovih “prirodnih” sposobnosti i vještina. Posao majki u odgoju djevojaka primarno se odnosio na usvajanje znanja potrebnih za održavanje kućanstva, odgoja djece i brige o muževima. Bilo koja viša razina obrazovanja za djevojke je smatrana suvišnom, budući da su se bez kvalifikacija, u slučaju krajnje potrebe, mogle zaposliti kao krojačice, čistačice ili dadilje.⁵²

Muškarci unutar obitelji se nisu trudili sa svojim suprugama i kćerima razgovarati o “višim” temama, poput posla, politike, znanosti ili umjetnosti, budući da je smatrano kako žena toj vrsti razgovora ne može pridonijeti niti istoga razumjeti.⁵³

6.2. Žena i brak

Novovjekovni brakovi uglavnom su bili dogovoreni brakovi između obitelji buduće mlade i muškarca koji je društveno i ekonomski toj obitelji najviše odgovarao. Žene su prodavane i davane u brak bez mogućnosti izbora te je upravo zbog takvih okolnosti pri sklapanju braka odnos muškarca i žene nerijetko bio hladan i grub. Žena je služila kako bi rodila djecu, primarno sinove, odnosno nasljednike. Brakovi sklopljeni iz ljubavi bili su izuzetno rijetki, budući da su ekonomski i politički interesi bili znatno važniji od interesa pojedinaca.⁵⁴

Naravno, period subordinacije žena mnogo je dulji od onog, novovjekovnog, proučavanog u ovome radu. Žene su u svim sferama, pa tako i unutar obitelji, bile one druge, u sjeni muškaraca, smatrane isključivo kućanicama, majkama, suprugama. Društvena percepcija njihovih sposobnosti bila je ograničena na izvršavanje kućanskih poslova, dok su za bilo koje druge napore smatrane nesposobnima. Muškarac je kao glava kuće donosio posljednju riječ, dok žene nisu imale niti pravo odbijanja spolnog odnosa. Bile su vrijeđane i omalovažavane, no iste

⁵¹ Vyain, “Feminist Political Philosophy from Proto-Feminism to Present”, 4.

⁵² Çağlar Demir, “The Role of Women in Education in Victorian England”, *Journal of Education and Instructional Studies in the World* Vol. 5 (2015), Iss: 2: 55. Pristupljeno 13. 7. 2021., https://www.researchgate.net/publication/331386030_Role_of_Women_in_Education_in_Victorian_England

⁵³ Šolaja, “Feminizam i žena današnjice”, 7

⁵⁴ Isto, 7.

se nisu mogle pobuniti niti buntovno reagirati u javnosti kako bi održale svoj dobar glas, budući da su glasine i klevete nerijetko rezultirale napuštanjem žena od strane svojih muževa.⁵⁵

Inferiorni se položaj žena nastavio i u viktorijanskom dobu. Žene nisu uživale nikakva prava, što je očevima te kasnije i supruzima 19. stoljeća omogućavalo upravljanje njihovom imovinom. Glavna uloga većine žena bila je podijeljena između domaćinstva i majčinstva, a njihovo je djelovanje uglavnom bilo ograničeno na ono unutar vlastita doma. Očekivalo se da igraju ulogu "anđela" obitelji, poštujući viktorijansku tradiciju nevinosti, naivnosti i krhkosti.⁵⁶

Kako bi se ženski inferiorni položaj održao muškarci su kroz knjige, časopise i ostale medije nastojali širiti ideju o njihovoj primarnoj ulozi. Stvoren je ideal žene koja utjelovljuje tzv. karakteristike ženstvenosti poput pokornosti, strpljivosti, čednosti, stidljivosti, šutljivosti, poštenosti i ljubaznosti. Romantizirao se termin "savršena kućanica" koji je ženama koje su utjelovljavale sve poželjne kvalitete davao određenu dozu prestiža. Termin je postao sinonim za idealnu ženu koja posjeduje pregršt "ženskih znanja" koje ju čine savršenom kućanicom. Brojne su žene, željne validacije i pažnje, nastojale osvojiti titulu koja je predstavljala oličenje dobrog odgoja, žudnju muškaraca i ljubomoru žena.⁵⁷ Međutim, na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće izlaze nove tehnologije kućanskih uređaja koje, iako znatno olakšavaju određene kućanske poslove, stvaraju nove obveze, dužnosti i trendove. Brojni novi zadaci i visoka očekivanja vezana uz titulu "savršene kućanice" počeli su opterećivati identitet kućanica.⁵⁸

Rodne razlike u zakonodavstvu bile su toliko duboke da ne samo da žena nije mogla posjedovati imovinu, već i ona sama, pripadala muškarcu. Diferencijacija je bila toliko duboka da je žene svela gotovo na status djeteta. Tako primjerice u Francuskoj žene nisu imale pravo na skrbništvo nad vlastitom djecom sve do 1907. godine, a obrazovne se prilike nisu značajno popravile sve do 1925. godine. Muškarci su u Velikoj Britaniji kazneno odgovarali za zločine koje su počinile njihove supruge sve do 1870-ih godina. Diljem Europe žene, sve do perioda neposredno prije Drugog svjetskog rata, nisu imale pravo sveučilišnog obrazovanja, participacije na tržištu rada, otvaranja bankovnog računa ili izrađivanja putovnice bez dozvole supruga.⁵⁹

⁵⁵ Šolaja, "Feminizam i žena današnjice", 7.

⁵⁶ Demir, "The Role of Women in Education in Victorian England", 55.

⁵⁷ Dinko Župan, *Mentalni korzet: Spolna politika obrazovanja žena u Bansknoj Hrvatskoj (1868-1918)* (Osijek-Slavonski Brod: Učiteljski fakultet u Osijeku/Hrvatski institut za povijest-Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje/Slavonski Brod, 2013.), 41.,43.,56.-57

⁵⁸ Simone de Beauvoir, *Drugi spol* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2016), 135.-137.

⁵⁹ Vrčelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 4.

Feminizam se 19. stoljeća fokusirao na pravo na rad, posjedovanje imovine te pravo na razvod, budući da se nije moglo otvoriti pitanje ženske neovisnosti dok se nije riješilo pitanje braka.⁶⁰

6.3. Žena i obrazovanje

Ideja o ženskom obrazovanju bila je kritizirana kroz brojne povijesne periode. Kritizirane su i omalovažavane pojedinke i grupe koje su se zalagale za obrazovanje žena, tvrdeći i dokazujući žensku intelektualnu inferiornost. Ženski su zahtjevi za obrazovanjem smatrani nedoličnim te su uvelike ugrožavale moć patrijarhalnog sustava.⁶¹

Iako je tradicionalna percepcija žene kao majke, supruge i kućanice i dalje bila snažno uvriježena u društvo, taktično je zagovaranje ženskog obrazovanja kao načina usavršavanja ženskih sposobnosti dovelo do preispitivanja mogućnosti reformiranja ženskog obrazovnog sustava. Budući da su majke bile učiteljice i odgajateljice budućih muškaraca, obrazovanje je žena s ciljem poboljšanja obiteljskog odgoja i obrazovanja djece bilo opravdano. Diljem svijeta donosile su se brojne reforme koje su nastojale izgraditi kvalitetan obrazovni sustav za djevojke koje će iz istog izići kao majke i supruge voljne i sposobne udovoljavati suprugovim željama. Također, sredinom 19. stoljeća javlja se pitanje ostvarivanja ekonomske samostalnosti za neudane žene srednje klase. Kao rezultat počeli su se uvoditi predmeti koji su se bavili vođenjem domaćinstva, tako otvarajući učiteljske položaje za neudane žene srednje klase.⁶²

Široko javljanje koedukativnog obrazovnog sustava za radničku klasu, iako je predstavljalo napredak u povijesti ženskog obrazovanja, bilo je usmjereno na kuću i kućanske dužnosti te kao takvo nije uvelike pridonijelo promjenama u društvenom položaju žena. Takvo je obrazovanje nastojalo djevojke pripremiti na ono što ih kao kućanice i majke čeka u životu te time potencijalno poboljšati životne standarde pojedinih kućanstava.⁶³

Pitanje obrazovanja žena otvara se 1870. godine u Velikoj Britaniji donošenjem Akta o obrazovanju (*Education Act*). Akt je osiguravao obvezno osnovnoškolsko obrazovanje te su žene, upravo zahvaljujući tom aktu, naučile čitati, pisati i računati. Međutim, srednjoškolsko obrazovanje za djevojke smatrano je nepotrebnim sve do kasnog 19. stoljeća. Neke su djevojke,

⁶⁰ Zaharijević, "Kratka istorija sporova", 113.-114.

⁶¹ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 62.

⁶² *Isto*, 62.-63.

⁶³ *Isto*, 63.

iako rijetke, imale mogućnost pohađanja srednje škole, međutim obitelji su veću važnost pridavali obrazovanju sinova. Stoga djevojke koje su odrasle unutar višečlane obitelji uglavnom nisu uživale tu privilegiju.⁶⁴

6.4. Žena i visoko obrazovanje

Prvi veći korak u obrazovanju žena Velike Britanije postignut je 1848. godine otvaranjem *Queen's College*, fakulteta za djevojke starije od 12 godina. Fakultet 1853. godine primio kraljevsku povelju kojom se djevojkama omogućava opće obrazovanje te potvrda o završenom školovanju. Iako je *Queen's College* predstavljao veliki napredak za Britanke, isti je bio poznat po nekompetentnim učiteljicama.⁶⁵

Djevojke koje su završile fakultet ulazile bi na tržište rada kojim su dominirali muškarci. Patrijarhalno je društvo bilo duboko uznemireno željom i potrebom žena za samoaktualizacijom i usavršavanjem. Njihova je glavna briga bila potencijalno narušavanje obiteljske strukture pri masovnom zapošljavanju žena, vjerujući kako iste neće imati vremena za svoje primarne dužnosti. Otvaranjem mogućnosti za visokim obrazovanjem žena došlo je do razilaženja u stavovima o njihovoj aktualizaciji, budući da je patrijarhalno društvo stoljećima zastupalo mišljenje da aktualizacija žena leži u njezinim majčinskim, bračnim i kućanskim uspjesima. Iz tog društvenog uvjerenja možemo zaključiti kako ženama nije bilo, ili nije trebalo biti, dopušteno željeti i posao i obitelj te kako su u mnogim slučajevima morale birati između navedenog. Muškarci, naravno, nisu bili prisiljeni na odabir između rada i obitelji, niti se isto od njih očekivalo. Također, važno je napomenuti kako je neudana žena, bilo vlastitim izborom ili odabirom rada umjesto braka, smatrana sebičnom, iako bi brak u njezinom životu značio nužno podređivanje svoje individualnosti volji svoga supruga.⁶⁶

U drugim dijelovima Europe, pa tako na području današnje Hrvatske, kraj 19. i početak 20. stoljeća bilo je vrijeme uključivanja žena u sveučilišno obrazovanje. Filozofski fakultet u Beču odobrio je studenticama status redovnog studenta 1897. godine, a Medicinski i farmaceutski fakultet 1900. godine. Sveučilište u Budimpešti ženama je omogućilo studiranje na Medicinskom, Filozofskom i Farmaceutskom fakultetu 1895. godine. Studenticama je sveučilište u Sofiji svoja vrata otvorilo 1901. godine na Historijsko-filološkom, Fizičko-matematičkom i

⁶⁴ Demir, "The Role of Women in Education in Victorian England"; 55.

⁶⁵ *Isto*, 55.-56.

⁶⁶ *Isto*, 56.-57.

Pravnom fakultetu, dok su njemačke zemlje vrata svojih sveučilišta ženama otvorila između 1900. i 1909. godine. Također, u to su se vrijeme diljem Europe otvarale prve ženske gimnazije koje su ženama omogućavale polaganje mature potrebne za upis na fakultete. Te su gimnazije uglavnom otvarale ženske udruge kako bi se uklonila potreba za polaganjem mature u muškim gimnazijama. Međutim, primanjem žena na sveučilišta nisu nestale nepravde te su se studentice suočavale s brojnim kritikama, uvrjedama i poteškoćama. Brojni su profesori na njemačkim sveučilištima negodovali zbog pridošlih slušateljica. Povjesničar Heinrich von Treitschke prekinuo je predavanje kada je u jednoj od klupa ugledao studenticu. Odbio je nastaviti predavanje dok studentica nije napustila predavaonicu, a 1895. godine pobunio se rektoru zahtijevajući njihovo isključivanje sa sveučilišta. Hermann Grimm, povjesničar umjetnosti, iz “osobnih” je razloga zatražio oslobađanje od predavanja svojih kolegija studenticama, tvrdeći kako zbog njihova prisustva ne može nesmetano predavati. Profesor anatomije Theodor von Bischoff, smatrao je kako žene nisu sposobne nositi se sa zahtjevima studija, budući da su njihove glave, a time i mozak, znatno manje što smanjuje njihove intelektualne sposobnosti.⁶⁷

Ženska je participacija na sveučilištima otvarala i druga pitanja. Tradicionalisti i zastupnici antifeminističkih vrijednosti tvrdili su kako će visoko obrazovanje žena dovesti i do drugih političkih implikacija, poput zatraživanja prava glasa ili djelovanje unutar političkih stranaka, koji će uništiti društvenu i obiteljsku strukturu. Društvo je ismijavalo uključivanje djevojaka na sveučilišta, a raširena je misao bila kako će studiranje odvući djevojke od njihove prirodne uloge. Analitičari su studentice nazvali seksualnim hibridima, odnosno ženama koje su u sebi imale povećane doze muškosti. Smatralo se kako žena treba biti ženstvena, a intelektualni razvoj percipirao se kao možebitni rizik za gubljenje takvih ženskih karakteristika.⁶⁸

6.5. Žene na tržištu rada

Iako je jasno kako je dualno tržište rada nastalo na prijelazu iz srednjeg u novi vijek, ipak nije moguće odrediti točno vrijeme njegova nastanka. Krajem srednjeg vijeka mogućnosti žena na tržištu rada značajno se mijenjaju, naročito njihovim isključenjem iz zanatske proizvodnje.

⁶⁷ Tihana Luetić, “Studentski časopisi početkom 20. stoljeća o ženama na Kr. Sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu”, u *Žene kroz povijest: zbornik radova sa znanstvenog skupa Dies historiae 2012.*, ur. Matea Jalžević i Petra Marinčić, (Zagreb: Društvo studenata povijesti “Ivan Lučić-Lucius”, 2014), 106-109. Pristupljeno 31. 7. 2021., https://www.researchgate.net/publication/342004628_Studentski_casopisi_pocetkom_20_stoljeca_o_zenama_na_Kr_Sveucilistu_Franje_Josipa_I_u_Zagrebu_Student_Publications_about_the_Women_at_the_Royal_University_of_Francis_Joseph_I_in_Zagreb_at_the_Beginnin

⁶⁸ *Isto*, 109.-110.

Žene se u tom prijelaznom periodu počinju baviti nisko plaćenim i nisko statusnim zanimanjima.⁶⁹

Najrašireniji oblik napada bilo je potpuno isključenje žena iz pojedinih zanimanja. To je rezultiralo znatno manjim mogućnostima na ženskom tržištu rada, dok su muškarce u potpunosti prestala zanimati ona zanimanja koja su ostala dostupna ženama.⁷⁰ Žene su se masovno bavile kućanskim servisima, izradom satova, tekstilnom proizvodnjom, krojenjem i pranjem. Primjer iz njemačkih gradova pokazuje kako su šegrti postavljali restrikcije čak i u slučajevima kada su im iste ekonomski štetile. Udanim ženama onemogućeno je zarađivanje pristojnih plaća, dok su udovicama, kojima su gilde do tada pružale prava na preuzimanje suprugova obrta, prava bila dodatno ograničena. U ranonovovjekovnoj su Njemačkoj nisko plaćeni poslovi žena bili tolerirani isključivo kako iste ne bi s vremenom postale teret muškarcima, iako to nije spriječilo gradska vijeća u provođenju raznih zlonamjernih djela prema ženama.⁷¹

Industrijska je revolucija 19. stoljeća ženama otvorila nove prilike na tržištu rada. Razvoj i širenje industrije sa sobom je donio otvaranje brojnih novih radnih mjesta, a kapitalistički je mentalitet omogućio zapošljavanje žena, kao jeftine radne snage, u tvornicama. Žene, željne slobode, financijske neovisnosti i izlaska iz privatne sfere, ulazile su u, do tada, muško tržište rada. Osim u tvorničkoj proizvodnji zapošljavale su se i kao domaćice ili kućne pomoćnice u kućanskim servisima, kao krojačke ili obučarske radnice.⁷² Naravno, žensko sudjelovanje na tržištu rada nije stalo na kraj diskriminaciji. Bile su vrijeđane, napadane i optuživane za krađu radnih mjesta kvalificiranih radnika. Njihova je plaća bila znatno niža od plaće koju su muškarci primali za jednak rad, a glavni argument za razlike u plaćama ponovno se krio u ženskoj prirodi. Smatralo se da žene rade znatno manje i sporije, da manje jedu i troše te im iz tih razloga treba manje novca.⁷³ Međutim, diskriminacija i nejednakosti nisu stale samo na nižoj naknadi za rad. Žene, također, nisu mogle osobno primati plaću za svoj rad, već su iste primali muškarci iz njihovih obitelji. Rad koji su obavljale nije bio lagan, a radni su uvjeti bili izrazito loši. Radno je vrijeme nerijetko bilo između 16, pa čak i 20 sati, radilo se vikendima, a godišnji odmor je bio nepoznanica.⁷⁴ Trudnoća je za žene nižih ekonomskih uvjeta bila uglavnom nedopustiva.

⁶⁹ Honeyman i Goodman, "Women's Work, Gender Conflict, and Labour Markets in Europe", 610.-611.

⁷⁰ Isto, 611.

⁷¹ Isto, 612.

⁷² De Beauvoir, *Drugi spol*, 135.-137.

⁷³ Rosalind Miles, *Ženska povijest svijeta: Tko je skuhao posljednju večeru?* (Zagreb: Europapress holding, Novi Liber, 2009), 226.

⁷⁴ De Beauvoir, *Drugi spol*, 135.-137.

Trudnice bi radile do poroda, na posao bi se vraćale već nekoliko dana kasnije, a rodiljni dopust nije postojao. Stoga si žene koje su ovisile o svome radu nisu smjele dopustiti trudnoću, budući da nisu imale mogućnost ostati kod kuće kako bi se brinule za dijete, a dojilje su bile skupe.⁷⁵

Iako su industrijski napreci 19. stoljeća zaista bili veliki, žensko europsko tržište rada ostalo je gotovo nepromijenjeno. Moguća reorganizacija rodno određenih zanimanja bila je nagoviještena kroz promjene unutar proizvodnih metoda, međutim muškarci su zadržali dominantan položaj nad visoko statusnim zanimanjima. Tvornice 19. stoljeća, koje su predstavljale najznačajniju karakteristiku industrijske transformacije, u potpunosti su ovisile o ženama, stoga možemo reći kako je upravo ženski, nisko plaćeni, rad igrao ključnu ulogu u širenju raznih procesa industrijske kapitalističke proizvodnje. Ženski je rad, također, uvelike potpomogao i širenju kućanskih servisa kao baze za nova urbana i ruralna tržišta.⁷⁶

Od 1820-ih godina, ali i tijekom kasnijeg 19. stoljeća rodni su odnosi na tržištu rada povremeno bili poremećeni. Kult obiteljske plaće i ideja o ženi kućanici naglašavali su rodne nejednakosti na tržištu rada, kao i hijerarhijsku strukturu. Otvorenom marginalizacijom udanih žena 19. stoljeća, urbano europsko tržište otvara vrata mladim djevojkama. One su činile većinu radne snage unutar tekstilnih industrija te kućanskih servisa u gradovima Engleske, Francuske, Italije i Njemačke. Radna mjesta su pronalazile i u trgovinama koje su kao rezultat povećanog konzumerizma otvarane u diljem Europe. Iako su u takvim trgovinama zapošljavani i muškarci, žene su ipak bile preferirane, kako zbog jeftinog rada, tako i zbog njihove staloženosti, pristojnosti i poslušnosti. Budući da je posao ove vrste bio nisko plaćen te za istoga nisu bile potrebne posebne kvalifikacije, žene su ga napuštale pri ulasku u brak.⁷⁷

Pojava pisane mašine krajem 19. stoljeća rezultirala je restrukturiranjem činovničkih poslova, tako otvarajući ženama nove mogućnosti na tržištu rada. Naravno, i muškarci su profitirali od tih promjena. Kako su žene sada okupirale niskoplaćene tajničke poslove, muškarci su se prebacivali u visokostatusne uredske poslove u bankama i osiguravajućim tvrtkama.⁷⁸

⁷⁵ Mirjana Adamović, "Žene i društvena moć. Sociološka obilježja upravljačkih položaja žena u kulturi i kulturnim industrijama." (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2010), 46-47.

⁷⁶ Honeyman i Goodman, "Women's Work, Gender Conflict, and Labour Markets in Europe", 614.-615.

⁷⁷ *Isto*, 615.

⁷⁸ *Isto*, 615.

Međutim, većina je tih činovničkih poslova bila rezervirana za neudane žene, a takva je organizacija ostala nepromijenjena do sredine 20. stoljeća.⁷⁹

Pojava šivaće mašine također je pomogla ženskoj participaciji na tržištu rada. Tekstilni su ih proizvođači zapošljavali kao fleksibilnu i jeftinu radnu snagu, dok su žene istovremeno mogle raditi i ispoštovati ideal ženstvenosti 19. stoljeća. Naravno, i muškarci su radili unutar tekstilne industrije, međutim isti su zauzimali menadžerske poslove ili su se bavili bojanjem i rezanjem tkanine, dok su žene tkaninu oblikovale i krojile. Iako je ova vrsta zaposlenja, neovisno o niskim naknadama za rad, odgovarala ženama, ista nije obustavila apatiju muškaraca prema ženskom radu. Naime, muškarci koji su obavljali iste poslove jasno su iskazivali svoje negodovanje prema manje vještoj i slabije plaćenju konkurenciji naglašavajući kako zapošljavanje žena koje nisu obučene za takav rad potkopava značaj obrazovanja muškaraca.⁸⁰

Unutar ženskog pokreta obrazovanje i rad činili su ključnu ulogu te, iako su prvi ženski poslovi bili tradicionalne prirode, isti su im omogućili izlazak iz privatne sfere. Industrijska je revolucija otvorila brojna vrata na sekundarnom tržištu rada uvodeći veliki broj žena u sferu koja je stoljećima bila dominirana muškarcima. Svojim su djelovanjem žene postale dijelom radničke klase koja je sudjelovala i potpomagala radnički pokret. Njihovi su poslovi, iako potplaćeni i obezvrijeđeni, ženama pružili svojevrstu emancipaciju. Dakle, neovisno o ograničenom tržištu rada, dugom radnom vremenu i niskim plaćama, promjene 19. stoljeća znatno su poboljšale društveno-ekonomski položaj žena. Upravo je ih je rad oslobodio okova privatne sfere te im omogućio preuzimanje odgovornosti i dužnosti koje su do tada imali samo muškarci.⁸¹

Proletarizacija ženskog rada u Europi 19. stoljeća uzrokovala je brojne debate o ženskom položaju unutar ekonomije. Tijekom 19. stoljeća u Velikoj Britaniji, Francuskoj i Njemačkoj ženska je participacija na tržištu smatrana problemom, kako iz moralnog gledišta, tako i zbog činjenice da njihova prisutnost na tržištu rada dovodi u pitanje patrijarhalnu moć. Najpopularnije rješenje toga problema bilo je zaštitno zakonodavstvo koje je nastojalo ograničiti ženski i dječji rad. Takvi su zakoni doneseni 1842. godine u Velikoj Britaniji, 1891. godine u Njemačkoj te 1892. godine u Francuskoj. Glavni cilj tih zakona bio je ojačati položaj žena kao majki i supruga jačajući marginalizaciju ženskog položaja na tržištu rada.⁸² Velika je Britanija ženski i dječji rad

⁷⁹ Honeyman i Goodman, "Women's Work, Gender Conflict, and Labour Markets in Europe", 616., 618.

⁸⁰ *Isto*, 617.- 618.

⁸¹ Vrčelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 5., 77.

⁸² Honeyman i Goodman, "Women's Work, Gender Conflict, and Labour Markets in Europe", 621.-622.

ograničila na 10 sati, dok je u Americi 1910. godine donesen zakon kojim se isti ograničava na 8 sati. Pojedini su zakoni ograničavali težinu tereta kojega žena smije nositi na radnome mjestu, tako je Amerika zabranila dizanje tereta težeg od 7 kg, što je rezultiralo dodatnim smanjenjem dostupnih radnih mjesta.⁸³

Međutim, treba navesti kako se početkom 20. stoljeća uvode i zakonske promjene koje su aktivno radile na poboljšanju radnih uvjeta radnica.⁸⁴ Do 1900. godine radni je dan uglavnom ograničen na deset sati, a 1905. godine uvodi se i obvezni tjedni odmor. Jedna od većih promjena dogodila se 1907. godine kada žene dobivaju pravo slobodnog raspolaganja svojim plaćama, a 1913. godine uvodi se i odmor trudnicama i novim majkama. Međutim, sve bolji ženski radni uvjeti smetali su muškarcima koji su bili u konstantnom strahu od jeftinije konkurencije. S obzirom da je društveno uvjerenje toga doba podrazumijevalo da muškost dokazuje i potvrđuje kroz samostalno prehranjivanje obitelji, muškarci su ulagali velike napore da se žene ukloni s tržišta rada i vrati njihovim primarnim zadacima.⁸⁵

6.6. Učiteljice

Iako je ženska participacija na tržištu rada u najboljem slučaju bila tolerirana, u mnogim je zemljama zanimanje učiteljice bilo smatrano najprihvatljivijim, budući da se isto nije znatno razlikovalo od uloge majke koja je odgajala i obrazovala svoju djecu. Međutim, ta je društvena uloga majke u obrazovnom sustavu za žene predstavljala dvosjekli mač. Učiteljice su s jedne strane mogle raditi i osigurati svoju egzistenciju, dok su s druge strane iste bile onemogućene same postati majkama. Razlog tome bili su brojni zakoni koji su diljem Europe 19. stoljeća učiteljicama zabranjivali udaju i majčinstvo. Donošenje tih zakona rezultat je društvenog uvjerenja da se žene ne mogu nositi s privatnim i javnim dužnostima u jednakoj mjeri kao muškarci, odnosno kako učiteljice ne bi mogle adekvatno ispunjavati uloge supruge i majke. Također, udana učiteljica smatrana je lošim primjerom, a trudna bi učiteljica svojim stanjem zgražala učenike. Upravo se iz tog razloga smatralo kako se učiteljica pri udaji odriče svoje učiteljske službe. Ovakvo je zakonodavstvo dovelo do toga da su učiteljice uglavnom bile mlade neudane djevojke koje su se istoga i odricale pri ulasku u brak.⁸⁶

⁸³ Vrclj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 5.

⁸⁴ Adamović, "Žene i društvena moć", 46.-47

⁸⁵ De Beauvoir, *Drugi spol*, 137.

⁸⁶ Vrclj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 77.-78.

Iako su u viktorijanskoj Engleskoj učiteljice dominirale obrazovnim sustavom, naročito onim zaduženim za obrazovanje djevojaka, iste nisu uživale jednakost u plaćama u usporedbi s učiteljima. Učiteljice su primale znatno nižu plaću za svoj rad. Tako primjerice Školski odbor u Londonu 1883. godine navodi kako bi učiteljice trebale primati 1/4 plaće isplaćivane učiteljima s jednakim radnim stažem, iskustvom i kvalifikacijama. Asistenti su 1890. godine primali 117£ godišnje, dok su asistentice za jednak rad primale 88£.⁸⁷

Iako su žene, neovisno o svim preprekama, postajale učiteljice ili guvernante te obrazovale djecu unutar njihovih domova ili škola, također su se morale konstantno suočavati s kritikama i neodobravanjem svojih obitelji, ili u slučaju guvernanti i muževa. No učiteljice i guvernante nisu posustajale, već su kontinuirano radile na sebi i širile opseg svog znanja. Mnoge su spisateljice, i žene iz drugih područja, ulagale velike napore kako bi svojim utjecajem pomogle i potaknule žene da se ostvare kao učiteljice. Stoga je važno reći kako želje i napori za pružanje boljeg obrazovanja učiteljicama i guvernantama zapravo predstavljaju početne točke koje su utjecale na začetak ciljanog feminističkog djelovanja.⁸⁸

Iako su učiteljice dominirale u osnovnoškolskim i srednjoškolskim institucijama, isto se nije moglo reći i za sveučilišnu razinu kojom su dominirali muškarci. Muškarci su smatrali kako žene nisu u stanju postići potreban autoritet među studentima te se vjerovalo kako bi predavanje na sveučilištu uništilo ženinu nevinost, naivnost i odgojne instinkte. Međutim, do kraja 19. stoljeća znatno se povećao broj pojedinaca, koji su se javno protivili takvim uvjerenjima, tvrdeći kako su žene jednako inteligentne i sposobne pohađati i predavati na sveučilištima.⁸⁹

7. ZAČETAK FEMINISTIČKE MISLI

Iako je zasigurno kroz raniju povijest postojalo pokoje djelo ili pojedinac koji je uvidio i hrabro izrazio postojanje rodne nejednakosti, promjena u ženskom društvenom položaju bila je samo neostvariva ideja koja nije donijela značajne promjene u društvenoj svijesti. Žene su bile u potpunosti ovisne o muškarcima, pravno obezvrijeđene, vrijeđane, ponižavane, silovane i prodavane, društveno, politički i akademski isključene. Međutim, u periodu industrijske, a

⁸⁷ Demir, "The Role of Women in Education in Victorian England"; 56.

⁸⁸ *Isto*, 57.

⁸⁹ *Isto*, 57.-58.

ponajviše Američke i Francuske revolucije, njihov se položaj malo po malo mijenja te se u ženama javlja i širi svijest o vlastitoj sposobnosti.⁹⁰ Taj je period, uokviren promjenama koje je sa sobom donijelo prosvjetiteljstvo i industrijalizacija, vrijeme duboke društvene transformacije. Međutim ove promjene, koje su se odvijale u gotovo svim životnim sferama, zaobišle su polovinu svjetske populacije - žene. Iznevjerene od strane vlasti, žene, sudionice revolucija, istovremeno postaju svjesne svojih vrijednosti i sposobnosti te započinju isticati rodne nepravde.⁹¹ Dok prvi feministički val vežemo uz 19. i 20. stoljeće kao prvo organizirano feminističko djelovanje s točno određenim ciljem, ciljem ostvarenja pravo na glasanje, upravo su dvije revolucije, Francuska i Američka, predstavljale začetak feminističke misli koja će potaknuti sva kasnija djelovanja.⁹² Međutim, važno je navesti kako ove dvije revolucije nisu jedini primjer borbe za ženska prava kroz istovremenu borbu za druge ciljeve. Ženski su se pokreti većih intenziteta kroz povijest uglavnom javljali u sklopu drugih pokreta unutar kojih su žene zagovarale, kako svoja, tako i tuđa prava. Međutim, usprkos svim naporima koje su žene pružale, žene bi uglavnom ostajale zaboravljene nakon pobjede određenog pokreta.⁹³

7.1. ZAČETAK EUROPSKE FEMINISTIČKE MISLI

7.1.1. Francuska revolucija

Dosta je zanemarena činjenica da su i žene sudjelovale u naporima Francuske revolucije. U vrijeme zasjedanja Generalnih staleža te Narodne skupštine, neposredno prije Francuske revolucije, žene su započele iskazivati nezadovoljstvo svojim položajem. U to je vrijeme tiskan niz peticija, pamfleta, obraćanja i zahtjeva, od kojih je prva *Petition des femmes du Tiers-etat ai Roi* iz 1789. godine. U ovoj su se peticiji anonimni autori obratili za pomoć kralju, budući da su sumnjali u djelovanje skupštine. Peticija navodi neadekvatno obrazovanje žena, loš položaj unutar bračne zajednice te problem financijske ovisnosti o muškarcima. Sukladno tomu, zahtjevi navedeni u peticiji odnosili su se na širenje obrazovnih mogućnosti te pravo na rad. Kao svrhu tih zahtjeva autori su naveli pružanje boljeg odgoja i obrazovanja djece, stvaranje dostojnih podanika te jačanje muškog poštovanja prema ženama.⁹⁴

⁹⁰ Bilokapić, "Žena u obitelji, društvu i Crkvi", 144.

⁹¹ Zaharijević, "Kratka istorija sporova", 113.

⁹² Bilokapić, "Žena u obitelji, društvu i Crkvi", 145.

⁹³ Lydia Sklevicky, *Konji, žene, ratovi* (Zagreb: Druga, 1996), 74.

⁹⁴ Vrclj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 21.-22.

Istovremeno su žene potpomagale napore Francuske revolucije. Osnivale su ženske borbene odrede, radile u pomoćnim vojnim službama te osnivale ženske i mješovite klubove koji su pomagali revoluciju.⁹⁵ Također, upravo su žene, zbog visokih cijena i nedostatka kruha, bile prve koje su krenule na Versailles 5. listopada 1789. godine, a time započele i samu revoluciju.⁹⁶

Uvidjevši kako njihova peticija kralju nije urodila plodom, svoje su napore usmjerile prema Ustavotvornoj skupštini. Slale su niz peticija i zahtjeva kojima su tražile poboljšanje obrazovnih prilika, pravo glasa i izjednačavanje građanskih prava. Međutim, unatoč svim naporima, ostale su iznevjerene donošenjem Deklaracije o pravima čovjeka i građanina, kojom žene nisu dobile status građanki, a samim time niti čovjeka. Promjene u Francuskoj vlasti sa sobom su donijele i ukidanje ženskih klubova, zabranu ponovnog otvaranja, kao i uskraćivanje obrazovanja. Upravo se iz tih razloga u ženama završetkom revolucije javlja sve veća potreba za umanjivanjem rodnih nejednakosti i participacijom unutar javne sfere.⁹⁷

Pod Napoleonovom je vladavinom 1804. godine izdan građanski zakonik, poznat pod nazivom *Code Napoléon*, koji je značajno je utjecao na položaj žena u francuskom društvu. Ovaj je zakonik dodatno zabetonirao žensku inferiornost pružajući muškarcima despotske ovlasti nad svojim suprugama. *Code Napoléon* muškarcima dopušta mogućnost odabira mjesta stanovanja njegovih supruga. Također, sva imovina koju je žena zaradila ili posjedovala pripadala je njezinu suprugu, a u slučaju rastave braka muškarac ja zadržavao pravo na obiteljski dom, ali i djecu. U slučaju preljuba muškarac nije kazneno odgovarao, dok su žene za preljub mogle dobiti i do dvije godine zatvorske kazne.⁹⁸

7.1.2. Deklaracija o pravima žene i građanke

Marie Gouze, poznatija kao Olympe de Gouges, 1791. godine piše i objavljuje *Deklaraciju o pravima žene i građanke*. Smatrala je da muškarci i žene trebaju imati jednaka prava, s obzirom da se rađaju jednakima. Preispitivala je izvor muškog autoriteta koji si za pravo daje odlučivati o drugome spolu, navodeći kako bi žena trebala imati pravo izraziti svoje mišljenje. Kroz Deklaraciju o pravima žene i građanke zalagala se da se prava određena

⁹⁵ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 22.

⁹⁶ Zaharijević, "Kratka istorija sporova", 113.

⁹⁷ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 22.-23.

⁹⁸ Župan, *Mentalni korzet*, 35.

Deklaracijom o pravima čovjeka i građanina odnose i na žensku populaciju. Tražila je jednakost u pravima, kao i u građanskom statusu.⁹⁹

7.1.3. Obrana prava žena

Jedno od najvažnijih političko-filozofskih djela Mary Wollstonecraft bilo je *Obrana prava žena* (A Vindication of the Rights of Woman). Ovo je djelo, inspirirano Francuskom revolucijom, Mary Wollstonecraft napisala i objavila 1792. godine kao odgovor na brojna djela mnogih onovremenih filozofa, ali i kao odgovor na ženski postrevolucionarni društveni položaj. Smatrala je kako je potrebno pisati i osvijestiti društvo o nepravdama, zapostavljenosti i marginaliziranosti žena unutar društva. Izrazila je svoja mišljenja i iste argumentirala kroz 13 poglavlja, a najveći je fokus stavila na mogućnosti u intelektualnom razvoju žena, kao i na njihovu društvenu ulogu. Wollstonecraft je ovo djelo posvetila bivšem biskupu Autuna, Charlesu Mauriceu de Talleyradn-Perigordu, koji je u to vrijeme stvarao nacionalni obrazovni program za dječake u Francuskoj. *Obranom prava žena* nastojala ga je uvjeriti da isto učini i za obrazovanje djevojaka. Iskoristila je svoju samostalnost kako bi dokazala kako su žene sposobne misliti i djelovati za sebe te je naglasila razlike između britanskih i francuskih žena, navodeći kako su Francuskinje otvorenije, hrabrije, manje skromne te kako se ne srame svoje seksualnosti. Svoje je argumente učvrstila tvrdeći kako će obrazovane žene biti bolje majke i supruge, budući da neobrazovane žene ne samo da ignoriraju svoje dužnosti, već ometaju druge u ispunjavanju istih.¹⁰⁰ Tvrđila je kako neobrazovanost žena samo dovodi do nezadovoljstva u braku. Wollstonecraft je navela i razlike u mišljenjima te intelektualnim sposobnostima koje se oblikuju kroz odgoj i obrazovanje dječaka i djevojčica. Tvrđila je kako su te razlike štetne za društvenu dobrobit, budući da stvaraju ovisnost o muškarcima. Navela je kako takav inferioran položaj žene čini lukavima, zlima i sebičnima, tako ih udaljavajući od vrijednosti koje bi dobre supruge i majke trebale posjedovati.¹⁰¹

7.1.4. Širenje feminističke misli u svijetu

Obrana ženskih prava Mary Wollstonecraft i djelovanje drugih istomišljenica proširilo se ostatkom novovjekovne Europe. Rosa California, pod utjecajem novih feminističkih vrijednosti, 1794. godine u Italiji izdaje *Kratku povijest obrane prava žena* u kojem je kritizirala i odbacila

⁹⁹ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 23.

¹⁰⁰ Lidija Brajković, "On Mary Wollstonecraft's Protofeminist Thought" (diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, 2015), str. 27-30. Pristupljeno 13. 7. 2021., <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:444124>

¹⁰¹ Vyain, "Feminist Political Philosophy from Proto-Feminism to Present", 5.

mišljenja francuskih liječnika koji su zagovarali ideju kako je duh povezan samo uz živčani centar i mozak. Njihove su ideje, kroz zagovaranje fizičkih razlika muškaraca i žena, širile i učvršćivale ideje o rodnoj razlici u karakteru i moralu. Odbacila je takve stavove kao fiktionalnu filozofiju s ciljem manipulacije, tvrdeći kako su rodne nejednakosti proizvod društva, a ne urođenih rodnih razlika. Nadalje, talijanska spisateljica Carolina Lattanzi 1797. godine također objavljuje feminizmom inspirirano djelo pod nazivom *Ropstvo žena*. Lattanzi tvrdi kako su najveći ženski neprijatelji religija i muška superiornost.¹⁰²

Ruske su feministice već 1809. godine održale Prvi sveruski ženski skup u Sankt Petersburgu na kojemu je prisustvovalo tisuću ruskih feministica, predstavnica brojnih ženskih udruga i organizacija. Skup je diskutirao o brojim temama vezanim uz ženski ekonomski, društveni i politički status.¹⁰³

Feminizam se proširio i na skandinavska područja. Tako je u Švedskoj 1859. godine izašlo prvo izdanje feminističkog časopisa *Tidskrift for Hemmet*. Časopis je nastao pod utjecajem ideja koje je zagovarala Fredrika Bremer, švedska feministica i spisateljica. Časopis se zalagao za širenje obrazovnih mogućnosti djevojaka, smatrajući da se društveni boljitak može ostvariti isključivo kroz obrazovanje. Također je naglašeno kako švedskom obrazovanju nedostaje sklad, budući da muškarci osjećaju potrebu za moralnim obrazovanjem, dok djevojke izražavaju potrebu za intelektualnim. Nadalje, Frederika Bremer, koja je zagovarala emancipaciju žena, 1856. godine izdaje djelo *Hertha* u kojemu je, osim ideje o ženskoj neovisnosti, istaknula i posebnu ulogu koju žena igra u društvu. Feminističke vrijednosti utjecale su i na spisateljicu Ellen Key, koja je izdala knjige *Stoljeće djeteta* i *Ženski pokret*. U svojim je djelima analizirala utjecaj feminističkih napora na muškarce i djevojke. Njezina je analiza bila temeljita, budući da je proučavala pojedince i pojedinke različite dobi i društvenog statusa. Smatrala je kako su tradicionalne ženske uloge oblikovane od strane društva, ali kako iste nisu neizbježne.¹⁰⁴

7.1.5. Građanski i proleterski feminizam u radničkom pokretu

Feminističko djelovanje također možemo promatrati i s obzirom na razlike u ciljevima žena različitih društvenih klasa. Prema tome feminizam možemo podijeliti na građanski i proleterski, a nastajanje oba pokreta rezultat je propadanja srednjovjekovne obitelji i promjena

¹⁰² Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 24.-25.

¹⁰³ *Isto*, 29.

¹⁰⁴ *Isto*, 28.

koje je sa sobom donijela industrijalizacija. Proleterski ženski pokret odgovor je radnica na tvornički rad, dok je građanski pokret odgovor građanki na industrijalizaciju.¹⁰⁵

Začetak feminističke misli veže se uz Olympe de Gouges i *Deklaraciju o pravima žena*. Deklaracija je važna budući da ista predstavlja prvi povijesni zahtjev zapadnog društva za ostvarenjem rodne jednakosti. U pokretu su sudjelovale i građanke i proleterke. Građanke su osnivale brojne revolucionarne klubove i oružane jedinice koje su sudjelovale u revoluciji. Međutim, postrevolucionarna Francuska iznevjerila je žene te ideje o jednakosti nisu bile prihvaćene. Proleterski ženski pokret također se javlja u 18. stoljeću kada se mnoštvo žena bavilo tvorničkim radom. Pokret se javlja u većim industrijskim gradovima, a ono što je karakteristično za proleterski feminizam jest da se zahtjevi žena nisu razlikovali od zahtjeva muškaraca. Međutim, kao rezultat pojavio se pokret proleterskog antifeminizma koji je nastao zbog osjećaja ugroženosti muškaraca zbog pojave jeftinijeg, ženskog, rada.¹⁰⁶

Ženski proleterski pokret Njemačke kaskao je za francuskim, a razlog tomu bio je pruski zakon koji je žene isključio iz političkih saveza. Takvo je stanje ženski pokret osudilo na ilegalno djelovanje, kojim su djelovale proleterke, ili na političku sterilnost, koju su zauzele građanke. Krajem 19. stoljeća ženski je radnički pokret ojačao te su vođene brojne teorijske rasprave. Clara Zetkin 1891. godine osniva ženski list *Jednakost*, koji će sve do kraja Prvog svjetskog rata predstavljati najvažniji organ njemačkog ženskog proleterskog pokreta. Početkom 20. stoljeća dolazi do promjene zakona, međutim dva su se pokreta do tada razišla u svojim stavovima u tolikoj mjeri da više nisu imale nikakvih zajedničkih dodirnih točaka. Građanski je zahtijevao slobodu građanskog društva, dok se proleterski pokret zalagao za oslobađanje od građanskog društva. Međutim, pokreti dijele gotovo jednako nastojanje za ostvarivanje prava glasa, iako proleterski pokret ostvarivanje istog percipira kao prvu stepenicu ženskog uspona.¹⁰⁷

7.2. ZAČETAK AMERIČKE FEMINISTIČKE MISLI

Potaknute pokretom za ukidanje ropstva, američke su žene odlučile započeti pokret protiv vlastite opresije. Američki se feminizam, za razliku od europskog, temelji na grupnom

¹⁰⁵ Lydia Sklevicky, "Radnički pokret i feminizam. Izvještaji iz četrnaest zemalja", *Časopis za suvremenu povijest* vol. 15. (1983), br 2: 213-215. Pristupljeno 17. 7. 2021., <https://hrcak.srce.hr/215296>

¹⁰⁶ *Isto*, 213.-215.

¹⁰⁷ *Isto*, 213.-215.

djelovanju te iskorištavanju dostupnih političkih sredstava. Sarah Mapps Douglass igrala je važnu ulogu u osnivanju ženskog društva protiv ropstva 1833. godine, a njezinim su se naporima pridružile i Elizabeth Cady Stanton, Susan B. Anthony i Lucretia Mott.¹⁰⁸

7.2.1. Konvencija u Seneca Fallsu

Konvencija u Seneca Fallsu (Seneca Falls Convention) 1848. godine uvelike je potpomogla razvoju američkog sufražetskog pokreta. Ideja o organizaciji Konvencije nastala je 13. srpnja 1848. godine, kada je Elizabeth Cady Stanton na čajanki s četiri prijateljice kritizirala ženski društveni položaj. Američka revolucija nije dovela željene ishode, a žene i dalje nisu stekle slobodu. Stanton je, tvrdeći kako društvo može samo profitirati od emancipacije žena, s prijateljicama odredila datum održavanja prve konvencije s ciljem promicanja ženskih prava. Nekoliko dana nakon čajanke u novinama su objavile poziv za sudjelovanje na Konvenciji o raspravljanju o društvenom, građanskom i religijskom stanju i pravima žena. Konvencija je održana 19. i 20. srpnja 1848. godine u Wesleyan Chapel u Seneca Fallsu, gdje se skupilo oko 300 žena i muškaraca kako bi raspravljali o rodnoj jednakosti i širili koncepte koje je zastupala Mary Wollstonecraft. Osvrnuli su se na tradiciju isključivanja žena iz javnog života, nejednake obrazovne mogućnosti i problem zavisnosti žena. Sudionice su donijele *Declaration of Sentiments and Resolutions* (Deklaraciju o stajalištima/Izjavu o osjećajima) koja je zahtijevala ostvarenje jednakih prava žena, uključujući pravo glasanja.¹⁰⁹

Declaration of Sentiments and Resolutions postala je temeljni feministički dokument 19. stoljeća te je svojom svrhom i ulogom reflektirala Deklaraciju o neovisnosti. Zasnovana je na teoriji prirodnog prava te navodi brojne nepravde kojima su se ženama uskraćivala prava i mogućnosti.¹¹⁰ Kritizirala je društveni sustav u kojemu žena u potpunosti financijski ovisi o muškarcu, osudila je pravo muškaraca da nekažnjeno discipliniraju svoje žene, osvrnula se na neadekvatne obrazovne mogućnosti, nepostojanje ženskih fakulteta, kao i na ograničene mogućnosti na tržištu rada. Stanton je smatrala kako je potrebno iskoristiti mogućnosti koje je abolicijski pokret stvorio i zalagati se za privilegije oduzete ženama, a koje im kao građankama Sjedinjenih Američkih Država prirodno pripadaju. Tvrдила je kako je svaka osoba rođena jednaka te da svaki pojedinac uživa neotuđiva prava kao pravo na život, potragu za srećom i slobodu.¹¹¹

¹⁰⁸ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 31.

¹⁰⁹ Vyain, "Feminist Political Philosophy from Proto-Feminism to Present", 31.

¹¹⁰ *Isto*, 7.

¹¹¹ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 31.-32.

Svi su zahtjevi Deklaracije, osim zahtjeva za ostvarivanjem prava na glasanje, jednoglasno prihvaćeni. Zahtjev za pravo glasa društvo je percipiralo nezamislivim i apsurdnim. Stanton bila je uporna u svojim molbama, nudeći brojne argumente kojima je nastojala opravdati takav zahtjev, međutim nije uspjela privoljeti društvenu potporu. Pojedinci različitih društvenih statusa javno su se i glasno protivili, kritizirali, ismijavali i krivo tumačili njezine zahtjeve. Novinari su također u svojim člancima osuđivali, kritizirali i ismijavali *Deklaraciju*, prikazujući ju besramnom i apsurdnom. Točka 19., zahtjev za ostvarenje prava glasa, najoštrije je kritizirana te su urednici započeli otvoreni rat protiv istomišljenika. Objavljivali su tekst čitave *Deklaracije*, zajedno s imenima žena koje su su ju potpisale. Javno je prozivanje žena brojne pojedinke stavilo u loš položaj te su mnoge, zbog snažnog pritiska, povukle svoje potpise. Uvođenje 15. amandmana dodatno je razbjesnio brojne feministice, budući da je isti osiguravao pravo glasa crncima, odnosno muškim pripadnicima rase. Međutim, svi su napadi na žene zapravo pripomogli njihovom cilju. Napadi su pokrenuli sve brojnije rasprave o ženskom pitanju i feminističkim zahtjevima.¹¹²

Feministička je borba na ostvarenje prava glasa nastavila svoje djelovanje te su 1869. godine pokrenute dvije nacionalne udruge koje su nastojale ostvariti feminističke ciljeve. Prva udruga bila je “National Women Suffrage Association”, a druga “American Women Suffrage Association”. Prvu su grupu, “National Women Suffrage Association”, vodile Elizabeth Cady Stanton i Susan B. Anthony, a zalagala se za uvođenje amandmana koji bi ženama dopustio pravo izlaska na izbore. Druga je udruga, “American Women Suffrage Association”, vođena od strane Lucy Stone i njezina supruga Henry Blackwella, nastojala širiti ideju o ženskom pravu glasa te ostvariti postizanje tog zahtjeva na prostoru svih američkih država.¹¹³

Neuspjeli su napori udruge ponukali S. B. Anthony i istomišljenice na izlazak na predsjedničke izbore 1872. godine. Predale su glasačke listiće u Rochesteru, New York, nakon čega su bile uhićene. Uz uhićenje i naplaćivanje kazne za protuzakonito glasanje, slijedilo je suđenje koje je pratila čitava nacija. Na suđenju je S. B. Anthony održala govor u kojemu se pobunila protiv zakonodavstva i naglasila prirodno pravo svakog pojedinca kao Božju želju.¹¹⁴

¹¹² Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 31.-32.

¹¹³ *Isto*, 31.-32.

¹¹⁴ *Isto*, 31.-32.

8. PRVI FEMINISTIČKI VAL

Iako kroz gotovo cijelo novovjekovno razdoblje možemo uočiti postojanje feminističkog djelovanja, prvi feministički val, ili prvo ciljano i organizirano djelovanje žena, započinje u 19. i ranom 20. stoljeću. Takvo je djelovanje prvo započelo na prostoru Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država. Prvi je val za cilj imao poboljšanje položaja žena kroz promicanje i zagovaranje ženskih prava na glasanje, obrazovanje i rad.¹¹⁵

Feministice koje su se zalagale za prava žena u prvom feminističkom valu nazivamo sufražetkinjama (eng. *suffragettes*), a naziv znači pravo glasa. Prvi naponi za postizanje rodne jednakosti odnosili su se na obrazovanje i pravo glasa.¹¹⁶ Oko sebe su okupljale istomišljenike koji su imali drugačiju percepciju moralnosti, seksualnosti, braka te rodni uloga.¹¹⁷ Unatoč brojnim preprekama koje su stvarali moćnici i vlada, sufražetkinje su kroz, nerijetko nasilna, djelovanja poput prosvjeda ili štrajkova glađu nastojale ostvariti svoje ciljeve.¹¹⁸

Sufražetkinje su uglavnom bile bijele žene srednje ili više klase te je njihovo djelovanje većinom bilo potpomagano od strane njihovih očeva i supruga.¹¹⁹ Međutim, iako se feminizam zalagao za ženska prava isti nije bio univerzalan niti je podrazumijevao sve žene. Primjer toga jest istovremeni razvoj američkog feminizma i abolicijskog pokret. Rane feministice, iako protivnice ropstva, nisu tražile univerzalno pravo glasa niti su pružile dovoljne napore kako bi se rasizam na prostoru Amerike umanjio ili uklonio. Europski primjer toga jest *Dekret o zaraznim bolestima* kojeg je 1864. godine donio britanski Parlament, protiv kojeg se pobunio neznatan broj sufražetkinja. Međutim, ako je i postojala jedna zajednička točka u kojoj su se sve prve feministice slagale to je zasigurno bila želja za moralnom i seksualnom reformacijom društva, što je nerijetko rezultiralo nazadnim shvaćanjem ženske seksualnosti i seksualnih sloboda.¹²⁰

¹¹⁵ Šolaja, "Feminizam i žena današnjice", 32.

¹¹⁶ Isto, 32.

¹¹⁷ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 20.

¹¹⁸ Šolaja, "Feminizam i žena današnjice", 32.

¹¹⁹ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 20.

¹²⁰ Zaharijević, "Kratka istorija sporova", 114.-116.

8.1. Velika Britanija

Čartizam, pokret koji se razvio 30-ih godina 19. stoljeća, zagovarao je ostvarenje općeg i jednakog prava glasa britanskog društva. Ovom su se, iako licemjermom, pokretu pridružile mnoge žene, uglavnom radničke klase, koje su osnivale brojne udruge s ciljem jačanja i širenja pokreta. Britanski feministički val započinje u drugoj polovici 19. stoljeća, a godine 1867. javila se mogućnost uspostave i ženske udruge ove vrste te je osnovana “National Society for Women Suffrage”, koja je dvije godine kasnije aktom o ženskom pravu glasa omogućila ženama glasanje na lokalnim izborima.¹²¹

Najpoznatija predvodnica britanskog feminističkog vala zasigurno je bila Emmeline Pankhurst koja se svojim militantnim metodama borila za prava žena. U povijesti borbe za ženska prava 19. je stoljeće ostalo upamćeno kao vrijeme provođenja prvih organiziranih akcija i prosvjeda žena u borbi za ostvarenje prava. U fokusu njihove borbe bila su građanska i politička prava zagovarana i percipirana s gledišta moralnosti, seksualnosti i institucije braka.¹²²

Međutim, Emmeline Pankhurst svoju feminističku borbu nije započela militantnim metodama. Feministice su svoje zahtjeve i prava zagovarale mirnim metodama, pregovorima i kompromisima. Ti su kompromisi, iako uglavnom nepovoljni, ipak utjecali na živote brojnih Britanki.¹²³ Pankhurst je 1889. godine osnovala “Women’s Franchise League” te je uz pomoć supruga Richarda 1894. godine omogućila izborno pravo udanim ženama na općinskim vijećima.¹²⁴ Godine 1903. Emmeline Pankhurst osniva i “Žensku socijalnu i političku uniju” (Women’s Social and Political Union (WSPU)) te je sa svojim kćerima i ostalim istomišljenicama nastavila borbu za ostvarenje ženskih prava.¹²⁵ Međutim, dolaskom liberala na vlast 1906. godine, isti donose brojne nove zakone, no niti jedan se nije odnosio na žene.¹²⁶

¹²¹ Remy-Hébert, Brigitte, *The first women’s movement: Suffragist struggles in the 19th and early 20th centuries*, 5. Pristupljeno 8.10.2021., [https://www.jfki.fu-](https://www.jfki.fu-berlin.de/academics/SummerSchool/Dateien2011/Papers/juncker_remy.pdf)

¹²² Jelena Hajduković, “Medijski prikaz sufražetskog pokreta” (završni rad, Sveučilište Sjever, 2016), 6. Pristupljeno 20. 9. 2021., <https://zir.nsk.hr/islandora/object/unin:1204/datastream/PDF>

¹²³ *Isto*, 6.

¹²⁴ Remy-Hébert, Brigitte, *The first women’s movement: Suffragist struggles in the 19th and early 20th centuries*, 5. Pristupljeno 8.10.2021., [https://www.jfki.fu-](https://www.jfki.fu-berlin.de/academics/SummerSchool/Dateien2011/Papers/juncker_remy.pdf)

¹²⁵ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 20.-21.

¹²⁶ Hajduković, “Medijski prikaz sufražetskog pokreta”, 20.

Razočarane razvojem događaja, Emmeline Pankhurst, i njezine kćeri Cristobel i Sylvia, vjerovala su kako imaju pravo svoje zahtjeve braniti silom, budući da muškarci iste nisu htjeli mirno saslušati. Tako se britanski sufražetski pokret podijelio na dvije struje. Prva se za svoja prava nastavila boriti mirnim putem, dok je druga, predvođena obitelji Pankhurst, počela koristiti militantne metode. Često su provodile demonstracije, štrajkale glađu, ulazile u borbe s policijom te bile zatvarane. WSPU je slijedila nasilne metode Emmeline Pankhurst, što se očitovalo (ne)djelima poput paljenja javnih dobara, napadima na političare, ometanjem djelovanja parlamenta, neplaćanjem poreza, paljenjem crkvi, uništavanjem terena za golf, vezanjem lancima za Buckinghamsku palaču, razbijanjem izloga u ulici Oxford i sl.¹²⁷ Smatra se kako su sufražetkinje u vremenu od 18 mjeseci prouzročile štetu u iznosu od 500 000 funti.¹²⁸ Iz tih su razloga članice Unije nerijetko bile privođene, međutim niti zatvor nije zaustavio njihovo djelovanje te su zatvorenice nastavile protestirati štrajkovima glađu koji su ponekad rezultirali smrću. Iz toga su razloga zatvori uveli metodu nasilnog hranjenja.¹²⁹ Međutim, feminističko je djelovanje započelo primati simpatije javnosti koja je bila zgrožena tretmanom privedenih sufražetkinja. Kako bi spriječili sufražetkinje u zadobivanju veće naklonosti javnosti, vlasti uvode tzv. zakon o mački i mišu. Tim je zakonom zabranjeno nasilno hranjenje te je zatvorenim sufražetkinjama dozvoljeno štrajkanje glađu. Kada bi fizički oslabile te kada bi štrajk glađu ozbiljno oštetio njihovo zdravstveno stanje, zatvorenice bi bile puštene na slobodu te ponovno uhićene nakon oporavka. Taj se začarani krug vlastima pokazao efikasnim u borbi s ekstremnim pobornicama za ženska prava. Međutim, sufražetkinje nisu dopustile da im išta stane na put te je njihovo djelovanje postalo još agresivnije i ekstremnije.¹³⁰

Iako djelovanje Britanki nije niti u jednom trenutku bilo jednoznačno te su se njihovi zahtjevi, strategije i ideologije znatno razlikovale, napori sufražetkinja, na prijelazu 19. u 20. stoljeće, bili su toliko značajni da se do tada prirodni odnosi više nisu mogli održati.¹³¹

Ekstremno je djelovanje militantnih sufražetkinja kulminiralo 1913. godine kada se Emily Davison bacila pod kraljevskog konja, zbog čega je Davison ostala zapamćena kao prva i jedina mučenica borbe za prava žena. Međutim, ulaskom Velike Britanije u Prvi svjetski rat, Emmeline Pankhurst naredila je svojim istomišljenicama da obustave svoje djelovanje te

¹²⁷ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 20.-21.

¹²⁸ Remy-Hébert, Brigitte, *The first women's movement: Suffragist struggles in the 19th and early 20th centuries*, 5. Pristupljeno 8.10.2021., https://www.jfki.fu-berlin.de/academics/SummerSchool/Dateien2011/Papers/juncker_remy.pdf

¹²⁹ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 20.-21.

¹³⁰ Hajduković, "Medijski prikaz sufražetskog pokreta", 11.

¹³¹ Zaharijević, "Kratka istorija sporova", 115.

pomognu i podrže vladu u ratnim pothvatima. Pomogle su u regrutiranju velikog broja žena u radničke redove, a njihovo glasilo *Suffragette* u tom periodu mijenja ime u *Britannia* s posvetom “za kralja, za državu, za slobodu”. Stagnaciji feminističkog djelovanja za vrijeme Prvog svjetskog rata dodatno je pomogla znatna promjena u položaju žena toga vremena koje su preuzele mnoge muške poslove i odgovornosti.¹³²

8.2. Sjedinjene Američke Države

Feministice 20. stoljeća promijenile su dotadašnju taktiku i unijele novi duh u napore ženskog pokreta. Pokret se, kao i u Velikoj Britaniji, podijelio na dvije struje. Prva se struja i dalje nastavljala boriti za svoja prava pravnim i političkim resursima. Carrie Chapman i Maud Wood Park su, kao dobre organizatorice, bojnim govorima pridobile potporu žena srednje klase te su svoju borbu nastavile u Washingtonu gdje su se zalagale za ostvarenje ženskih prava. S druge strane, feministice poput Alice Paul i kćeri E. C. Stanton, svoje su ciljeve nastojale ostvariti djelovanjem nalik na britanske sufražetkinje. Svoje su napore usmjerile na mlade djevojke, radikale i pripadnike srednje klase, a njihove su metode bile militantne prirode. Održavale su brojne govore koji su kritizirali američko društvo te su provodile razne demonstracije poput vezanja za ogradu Bijele kuće.¹³³

8.3. Prvi feministički val u svijetu

Prvi feministički val Rusije uglavnom vežemo uz feministička djelovanja nakon 1917. godine i Ruske revolucije, međutim manje poznati, ali jednako važni feministički napori postojali su i u predrevolucionarnoj Rusiji. Lenjinova vladajuća boljševička stranka bila je profeministička stranka. Sklonost stranke prema ženama iskoristila je političarka Aleksandra Kollontaj koja je predstavila i provela program za žene. Program je ženama omogućavao prekidanje bračne zajednice, jednakost, pravo glasa, pravo na abortus, skrb za djecu i starije te dva mjeseca plaćenog porodiljnog dopusta. Također, u to je vrijeme legalizirana i homoseksualnost, međutim sva navedena prava ukinuta su za vrijeme Staljinove vlasti. Također, na području Rusije su, u periodu od 1904. do 1917. godine, izdavani feministički časopisi poput *Ženskog glasnika* i *Saveza žena*. Časopisi su se bavili brojim pitanjima vezanih uz ženski položaj i uloge, stavljajući naglasak na uloge u braku, pitanje abortusa ili problem prostitucije.¹³⁴

¹³² Hajduković, “Medijski prikaz sufražetskog pokreta”, 11.

¹³³ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 33.

¹³⁴ *Isto*, 28.-29.

Začetnikom francuskog sufražetskog pokreta smatra se novinar Léon Richer koji je 1869. godine osnovao udrugu “Ženska prava”. Richer se zalagao i pisao o ženskim pravima, a 1878. godine organizirao je Međunarodni kongres o ženskim pravima. Predvodnica francuskog sufražetskog pokreta je Maria Deraismes koja krajem 19. stoljeća održava brojna predavanja o rodnoj nejednakosti i ženskom društvenom položaju. Međutim, treba uzeti u obzir kako su se zahtjevi francuskih sufražetkinja znatno razlikovali od zahtjeva Britanki. Francuskinje nisu tražile pravo glasa, već su zahtijevale građanska prava. Također, kao i u brojnim drugim zemljama, francuski feminizam nije uzeo velikog maha, barem ne na početku. Tome su zasigurno pridonijele razlike u interesima pojedinki, odnosno društvene, ekonomske i statusne razlike. Njihov se položaj mijenja krajem 19. stoljeća kada Socijalistički kongres 1879. godine proglašava jednakost spolova, a 1897. godine ženama je dozvoljeno svjedočiti na sudu.¹³⁵

Položaj žena na prostoru Jugoistočne Europe bio je uglavnom jednak kao i u ostatku svijeta. Prvi feministički pokreti na ovom se području javljaju na samom početku 19. stoljeća, međutim temelji za feminističko djelovanje bit će postavljeni tek na prijelazu stoljeća. Iako se kroz 19. stoljeće izdaju prva feministička glasila i osnivaju prva udruženja, loše se organizirane feministice nisu mogle boriti s društvenim otporom.¹³⁶ U gradovima Slovenije, Hrvatske i Srbije osnivale su se brojne feminističke udruge, a njihovi se stavovi i zahtjevi nisu znatno razlikovali od feminističkih zahtjeva u drugim dijelovima Europe toga vremena. Najveće su nepravde podnosile Makedonke i Srпкиnje koje su, građanskim zakonom iz 1844. godine, pravno izjednačene s djecom što je značilo da su ih u pravnim pitanjima zastupali očevi i supruzi, da nisu imale pravo posjedovanja imovine ili samostalne skrbi nad vlastitom djecom.¹³⁷ Značajnije promjene nastaju početkom 20. stoljeća i boljom organizacijom feminističkog djelovanja. Osmanski feministički pokret započeo je krajem prvog desetljeća 20. stoljeća, gotovo istovremeno s Mladoturskom revolucijom, a do početka Prvog svjetskog rata u Osmanskom je Carstvu bilo 30-ak ženskih časopisa od kojih su barem polovicu uređivale žene. Na području današnje Hrvatske od 1900. godine tiska se prvi ženski časopis *Domaće ognjište*, a Milica Tomić je 1911. godine u Novom Sadu uređivala časopis *Žena* koji se također zalagao feminističke napore. Međutim, za razvoj feminizma na prostoru Jugoistočne Europe zaslužne su Savka Subotić i Jelena Dimitrijević. Savka Subotić proučavala je društveni položaj žena s područja Vojvodine, bila je predsjednica brojnih ženskih udruga poput “Srpskog narodnog ženskog saveza”

¹³⁵ De Beauvoir, *Drugi spol*, 145.

¹³⁶ Darko Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća: I. dio (1800.-1914.)* (Zagreb: Alinea, 2005), 235.-242.

¹³⁷ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 29.-30.

i “Kola srpskih sestara”. S druge strane, Jelena Dimitrijević pisala je o haremima i životima muslimanki, a njezino se feminističko djelovanje fokusiralo na seksualnost koju je Dimitrijević nastojala modernizirati. Feminizam na području Rumunjske razvio se na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće zahvaljujući ženama koje su putovale u druge europske zemlje. Međutim, prvo feminističko djelovanje na području Rumunjske provela je Cornelia Emilian osnutkom “Ženskog saveza” i “Rumunjskog ženskog ponovnog ujedinjenja”. Na području Jugoistočne Europe žene su smatrane sredstvom reprodukcije, ali i radnom snagom. Na ovom se području od žena očekivala žilavost, snaga i radišnost, dok su tipične ženske karakteristike stavljene u drugi plan. Također, važno je navesti kako je, neovisno o muškoj dominaciji, na ovom području unutar kućanstva postojala i dominacija najstarije žene kojoj su sve ostale bile podređene.¹³⁸

8.4. Međunarodni dan žena

Međunarodni dan žena danas se obilježava u gotovo cijelom svijetu s ciljem odavanja počasti ženama, njihovoj borbenosti i postignućima. Nastao je kroz djelovanje radničkog pokreta 20. stoljeća, a njegovom kumom smatra se novinarka Clara Zetkin koja se zalagala da 8. ožujak postane dan posvećen ženama.¹³⁹

Prvi nacionalni dan žena obilježen je 28. veljače 1909. godine kada je Američka socijalistička partija odala počast krojačicama koje su godinu dana ranije održale štrajk u New Yorku.¹⁴⁰

Clara Zetkin je na 11. međunarodnoj konferenciji socijalistkinja u Kopenhagenu 27. kolovoza 1910. godine predložila svojim kolegicama utemeljenje njihova dana koji bi se održavao svake godine. Cilj njezina zahtjeva bio je glasnije zagovaranje ženskih prava unutar radničke klase koja je često zanemarivala žene unutar svojih redova. Njezin zahtjev nije bio dobro prihvaćen te Zetkin ideju o utemeljenju dana posvećenog ženama širi preko časopisa *Jednakost*, čija je bila urednica.¹⁴¹ Samo godinu dana kasnije Njemačka, Austrija, Danska i Švicarska postaju prve zemlje koje su obilježile Međunarodni dan žena. Toga je dana više od milijun ljudi, uz pravo glasa, zahtijevalo i pravo na rad, stručno osposobljavanje i bavljenje

¹³⁸ Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća*, 235.-242.

¹³⁹ Sklevicky, *Konji, žene, ratovi*, 171.

¹⁴⁰ “History of Women’s Day”, United Nations, pristupljeno 9. 10. 2021., <https://www.un.org/en/observances/womens-day/background>

¹⁴¹ Sklevicky, *Konji, žene, ratovi*, 171.

problemom diskriminacije. Međutim, odluka da će se Međunarodni dan žena obilježavati svake godine 8. ožujka donesena je tek 1975. godine.¹⁴²

Međutim, teško je utvrditi koji je događaj potaknuo stvaranje Međunarodnog dana žena i zašto je Clara Zetkin za obilježavanje istoga odabrala upravo 8. ožujak. Danas iza ovog datuma ne stoji niti jedan točno određen događaj, niti jedna univerzalna priča ili tradicija, već isključivo ideja o proslavi ženske borbenosti. Upravo zbog nedostatka izvorišta ove tradicije danas u gotovo svakoj kulturi možemo pronaći drugačije priče o njezinu nastanku. Mnogi vjeruju kako je ideju o danu žena inicirao protest radnica tekstilne industrije u New Yorku 8. ožujka 1857. godine, međutim, istog američki povijesni izvori rijetko spominju te se riječ o događaju nije značajno proširila svijetom toga vremena. Neki ovaj datum vežu uz protest radnica u Chicagu održanog 8. ožujka 1901. godine. *Organizovani radnik*, sindikalno glasilo u Kraljevini SHS, proslavu Međunarodnog dana žena veže uz ruske radnice koje su, prema njima, svojom aktivnošću i požrtvovnošću oduševile cijeli svijet. U djelu “8. mart: priče, motivi i rituali o međunarodnom danu žena” (*8 marzo: storie, miti, riti della giornata internazionale della donna*), autorica Tilde Capomazzo i Marise Ombra, analizira se priča o ženama koje je “zli kapitalist” zaključao u goreću tvornicu u New Yorku. Autorice su istraživale talijanske i europske izvore kako bi pronašle motive njegova djela i točne podatke o događaju. Mjesto, vrijeme i broj žrtava u izvorima su znatno varirali, međutim autorice su pronašle članak u glasilu američke sindikalne organizacije *Industrial Workers of the World* koji svjedoči ovome događaju. Članak navodi kako se ovaj događaj odvio 29. ožujka 1911. godine u New Yorku te kako su u tragediji poginule 134 žene. Međutim, ovaj je članak pod nazivom “Kapitalistički zločin” objavljen godinu dana nakon konferencije u Kopenhagenu na kojoj je Zetkin predložila utemeljenje ženskog dana.¹⁴³

9. NOVOVJEKOVNE HEROINE

9.1. Mary Wollstonecraft (1759.-1797.)

Jedna o značajnih feministica bila je Mary Wollstonecraft. Bila je autorica brojnih djela koja su se bavila tematikom ženskih prava i društvenog položaja žena. Ono što je u njezinoj biografiji važno za primijetiti i razumjeti jest njezin položaj kao feministice. Percepcija je

¹⁴² “History of Women’s Day”, United Nations, pristupljeno 9. 10. 2021., <https://www.un.org/en/observances/womens-day/background>

¹⁴³ Sklevicky, *Konji, žene, ratovi*, 172.-173.

mnogih ljudi, kroz povijest, ali i danas, kako feministice predstavljaju žene otuđene vlastite ženstvenosti, strasti ili da za svog života nisu bile zaljubljene i patile zbog ljubavi. Pri proučavanju feminista kroz povijest uglavnom istražujemo isključivo područja unutar kojih je pojedinka pružala feminističke napore, međutim takva istraživanja izostavljaju koncept ljudskosti i utjecaj svakodnevnih događaja na život tih pojedinki. Život Mary Wollstonecraft odličan je primjer ispreplitanja osobnih iskustava i problema s razvojem njezine feminističke misli i djelovanja. Ono što upravo nju razlikuje od brojnih proučavanih feminista i drugih žena njezina vremena, jest njezin dramatični stil života i feministički aktivizam.¹⁴⁴

Rođena je u doba prosvjetiteljstva koji je uvelike utjecao na formiranje njezinih stajališta i vrijednosti koja su oblikovana prema principima razuma i znanosti. Budući da je njezin otac bio nasilan prema njezinoj majci, Mary se brinula za svoje sestre i majku. Obitelj se preselila iz Londona u Beverly gdje je Mary završila svoje obrazovanje. Na njezin razvoj značajno je utjecalo prijateljstvo s Jane Arden, čiji je otac bio znanstvenik i filozof koji se zalagao za obrazovanje. Wollstonecraft se pod njegovim utjecajem intelektualno razvijala te se zainteresirala za filozofiju. Drugo prijateljstvo, koje je značajno utjecalo na Mary Wollstonecraft, bilo je ono s Fanny Blood koja se nije slagala s njezinom percepcijom braka i ženskih uloga.¹⁴⁵

Mary Wollstonecraft započela je svoje djelovanje osnivanjem škole zajedno sa svojim sestrama i Fanny Blood, međutim škola je propala nakon što se, zbog bolesti, Fanny odselila u Lisabon. Nedugo nakon toga Wollstonecraft se zaposlila kao guvernanta u Irskoj te ju je upravo to iskustvo potaknulo na pisanje dječje knjige “Originalne priče iz stvarnoga života” (*Original Stories from Real Life: with Conversations Calculated to Regulate the Affections, and Form the Mind to Truth and Goodness*). Posao guvernante informirao ju je o obrazovanju djevojčica te omogućio bolji uvid u sve nedostatke njihova obrazovanja. Stoga je u uvodu navela kako “razgovori” trebaju služiti kao moralne smjernice učiteljima i učenicima. Nakon izdavanja dječje knjige, Wollstonecraft je odustala od posla guvernante kako bi poslala spisateljica, a karijeru je započela kao prevoditeljica nakon što je usvojila njemački i francuski jezik.¹⁴⁶

Ono što je Mary Wollstonecraft učinilo poznatom bilo je njezino djelovanje u Francuskoj. Tamo je, kao kritiku na “Razmišljanja o Francuskoj revoluciji” (*Reflections on the Revolution in*

¹⁴⁴ Brajković, “On Mary Wollstonecraft’s Protofeminist Thought”, 6.

¹⁴⁵ *Isto*, 7.-9.

¹⁴⁶ *Isto*, 10.

France) Edmunda Burkea, napisala 1790. godine “Obranu ljudskih prava” (*A Vindication of the Rights of Men*). Međutim, ovo je djelo samo uvod u njezino kasnije, još poznatije, djelo “Obrana prava žena” (*A Vindication of the Rights of Woman*). Upravo ju je to djelo, izdano 1792. godine, obilježilo kao feminističku aktivisticu te veliku intelektualku svoga vremena.¹⁴⁷

Za života u Francuskoj, Wollstonecraft je započela vezu s Gilbertom Imlayem s kojim je dobila prvo dijete. Međutim, majčinstvo je promijenilo njezine prioritete te se orijentirala majčinstvu i kućanstvu. Ta promjena se nije svidjela njezinom partneru koji je izgubio interes za Mary i napustio ju. Shrvana, Mary se 1795. godine vratila u London odakle se, nakon neuspjelog pokušaja samoubojstva, uputila u Skandinaviju. Ovo je putovanje predstavljalo prekretnicu u njezinu životu te dokazalo svijetu što je sve žena sposobna učiniti samostalno. Neograničena društvenim očekivanjima i normama, uputila se u stranu državu bez tuđe pomoći ili zaštite. Wollstonecraft nikada nije odbijala biti majka ili supruga, dapače, to su bile uloge koje je rado preuzela, međutim odbijala je slijediti društvene norme koje nameću što jedna majka, supruga i kućanica treba biti. Za vrijeme svog boravka u Skandinaviji, Wollstonecraft piše seriju od 25 pisama pod nazivom “Pisma napisana za kratkog boravka u Švedskoj, Norveškoj i Danskoj” (*Letters During a Short Residence in Sweden, Norway and Denmark*). Iako su ova pisma zapravo bila ljubavna pisma koja je Wollstonecraft sa svog putovanja slala Imlayu, ona također pružaju uvid u njezin život, ali i brojne socio-ekonomske opservacije kao i brojne filozofske teme i rasprave. Pisma svjedoče o skandinavskom načinu života toga vremena te Wollstonecraft u njima navodi razlike između njezinih očekivanja i stvarnosti. Pri opisivanju skandinavskog društva Wollstonecraft se fokusira na marginalizirane društvene skupine, pa time i na žene.¹⁴⁸

Nakon još jednog neuspješnog pokušaja samoubojstva, Wollstonecraft se vratila pisanju te se zbližila filozofu Williamu Godwinu. Oboje su bili liberali s revolucionarnim idejama, a činjenica da je Mary imala dijete s drugim muškarcem Godwina nije smetala. Par se ubrzo vjenčao, ali su ostali neovisni u svom djelovanju. Brak nije dugo trajao, budući da je Mary umrla nakon poroda njihove kćeri. Nakon njezine smrti, W. Godwin izdaje djelo “Memoari autora Obrane ženskih prava” (*Memoirs of the Author of A Vindication of the Rights of Woman*). Svrha djela bila je prikazati javnosti Mary Wollstonecraft kakvu je on poznao, međutim djelo je bilo

¹⁴⁷ Brajković, “On Mary Wollstonecraft’s Protofeminist Thought”, 11.

¹⁴⁸ *Isto*, 11.-12.

žestoko kritizirano, budući da je Godwin pisao o pokušajima samoubojstva i aferama s oženjenim muškarcima.¹⁴⁹

Mary Wollstonecraft se zalagala za obrazovanje, smatrajući kako se isključivo obrazovanjem društvo može dodatno razvijati. Smatrala je kako djecu treba učiti kako se suočiti s istinom, a ne privikavati ih samo na ono što je ugodno, budući da problem nastaje kada takvo, ugodno, djelovanje prestane biti razumno. Tvrdila je kako trenutni obrazovni sustav djevojčica ne podupire njihov intelektualni razvoj te kako ih takva vrsta obrazovanja osuđuje na život ograničen na beznačajne razgovore koje društvo smatra površnim. Navela je kako je lijepa žena bez vlastitih stavova i sustava vrijednosti u većoj opasnosti da bude zavedena te kako odnos muškaraca i žena u kojemu žena predstavlja ukras nije održiv. Smatrala je kako dobra supruga mora moći ponuditi nešto više od šarma i ljepote, u suprotnom će se muškarac zasititi takvog odnosa. Osvrnula se i na žensku senzitivnost. Tvrdila je kako je ona produkt nejednakosti i neulaganja u razvoj osobnosti žena. Zaključila je kako je normalno da žena ponekad burno reagira, budući da zbog dugotrajne zapostavljenosti uočava prijetnju vlastitom dostojanstvu čak i kada ta prijetnja ne postoji. Protivila se stvaranju univerzalnog kalupa koji u djevojke usađuje određeni set kvaliteta koje trebaju posjedovati kako bi bile poželjne, dok muškarci imaju prvo ispoljavati različite karakteristike bez da se dovodi u pitanje njihova muškost.¹⁵⁰

Pojedini znanstvenici tvrde kako Mary Wollstonecraft ne predstavlja feminističku ikonu zbog činjenice da je zahtijevala bolje obrazovne mogućnosti djevojaka kako bi iste mogle bolje obavljati svoje uloge majki, supruga i kućanica. Međutim, treba imati na umu kako ti zahtjevi zasigurno ne bi bili udovoljeni da je otvoreno kao svrhu obrazovanja navela postizanje neovisnosti žena, participaciju na tržištu rada i stvaranje konkurencije muškoj populaciji.¹⁵¹

9.2. Elizabeth Cady Stanton (1815.-1902.)

Elizabeth Cady Stanton rođena je u dobrostojećoj obitelji. Njezin je otac, Daniel Cady, bio sudac, a njezina je majka Margaret Livingston Cady došla iz bogate obitelji. Udala se 1840. godine za abolicionista Henryja Stantona, a danas se smatra jednom od najpoznatijih, i zasigurno najvažnijih, američkih pobornica za ženska prava.¹⁵² Bila je radikalna feministica koja se borila i

¹⁴⁹ Brajković, "On Mary Wollstonecraft's Protofeminist Thought", 13.-14.

¹⁵⁰ *Isto*, 18., 20.-21., 25., 34.-35.

¹⁵¹ *Isto*, 32.

¹⁵² Joan E. Cashin, "Elizabeth Cady Stanton: An American Life", *American Nineteenth Century* Vol. 11 (2010), Iss. 2: 258. Pristupljeno 20. 9. 2021., <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14664658.2010.481879>

zagovarala razne sfere ženskoga pitanja. Proučavala je prirodu muške dominacije nad ženskim spolom. Zagovarala je pravo na posjedovanje imovine, pravo kontracepcije i rastave braka.¹⁵³

Svoje je djelovanje započela nakon Svjetske konvencije protiv ropstva u Londonu. Zabrana prisustvovanja žena Konvenciji navelo je Elizabeth Cady Stanton na promišljanje o rodnoj nejednakosti, što je dovelo do njezina kasnija djelovanja i organizacije Konvencije u Seneca Fallsu 1848. godine. *Deklaracija o stajalištima* donesena na Konvenciji u Seneca Fallsu reflektirala je Deklaraciju o neovisnosti, tvrdeći kako su muškarci i žene jednaki. Osim njezine značajne uloge u postavljanju temelja američke borbe za ženska prava organizacijom Konvencije, Stanton je bila i suosnivačica nekoliko feminističkih udruga “Women’s Loyal National League” i “Woman Suffrage Association”, djelovala je unutar feminističkih glasila te samostalno pisala te održavala govore na kojima je raspravljala o položaju žena.¹⁵⁴

Međutim, Stanton je ostala zapamćena i po snažnim kritikama prema Crkvi. Smatrala je kako je Crkva igrala veliku ulogu u subordinaciji žena. Kritizirala je dijelove Biblije tvrdeći kako se radi o ljudskom proizvodu kojeg treba mijenjati. Njezina je borba protiv crkvene percepcije žene započela još 1854. godine, a 1885. godine šokirala je javnost svojim apelom sufražetkinjama i liberalnom dijelu klera da odbace sve institucije i pojedince koji vjeruju kako ženski položaj treba uvijek biti onaj sekundarni, kako su žene slabiji i inferiorniji spol, kako je njezin spol njezina mana, brak sredstvo subordinacije i majčinstvo njezin križ. Nezadovoljna načinom na koji Crkva i Biblija percipiraju žene, žensku ulogu i položaj odlučila se, 1895. godine, napisati djelo “Ženska Biblija” (*The Women’s Bible*). Djelo je rezultat proučavanja Biblije koja je služila kao dodatan argument opravdanosti ženske inferiornosti.¹⁵⁵ “Ženska Biblija” je kolekcija feminističkih komentara i osvrta na biblijske tekstove koji su na sarkastičan način proučavali sliku žene unutar Biblije. “Ženska Biblija” a objavljena je u dva volumena 1895. godine i 1898. godine. Njezini su ustrajni napadi na Crkvu znatno utjecali na razvoj feminističke ideologije. Smatrala je važnim pronaći korijene uvjerenja u žensku inferiornost i osporiti biblijske argumente koji su širili takve ideje kroz svoje djelovanje.¹⁵⁶ Tvrдила je kako je Biblija opasan tekst za žene koje slijepo vjeruju svemu što je u njoj napisano. Smatrala je kako je težina

¹⁵³ Alice E. Mathews, “Reviewed Work: In her own Right: The Life of Elizabeth Cady Stanton by Elisabeth Griffith”, *Journal of the Early Republic* Vol. 5 (1985), No. 3: 406. Pristupljeno 20. 7. 2021., <https://www.jstor.org/stable/i356909>

¹⁵⁴ Cashin, “Elizabeth Cady Stanton”, 258.

¹⁵⁵ Kathi L. Kern, “Rereading Eve: Elizabeth Cady Stanton and the Women’s Bible, 1885-1896”, *Women’s Studies* Vol. 19 (1991), Iss. 3-4: 373. Pristupljeno 20. 9. 2021., <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00497878.1991.9978880>

¹⁵⁶ *Isto*, 372.

poruke biblijskih tekstova, u kombinaciji s njihovim autoritetom i percepcijom žene kao prirodne grješnice, opasna za žene. Svjesna kako kler, zakonodavstvo i vlast koriste upravo Božju riječ kako bi opravdali inferioran položaj žena u pravu, politici i religiji, Stanton je odlučila kroz “Žensku Bibliju” osporiti značenje i autoritet biblijskih zapisa te tako osloboditi žene od vjerskih okova koji su osiguravali njihovu subordinaciju i kočili mogućnost njihove emancipacije.¹⁵⁷

Svoj je trag u povijesti feminizma ostavila i svojim djelovanjem na Kongresu Sjedinjenih Američkih Država na kojemu je 1892. godine održala govor ”Samoća sebe” (*The Solitude of Self*). U svom je govoru naglasila važnost stvaranja rodne jednakosti te važnosti obrazovanja žena. Navela je kako je upravo obrazovanje od ključne važnosti za žene, budući da će im isto omogućiti preuzimanje odgovornosti za svoje živote. U svome je govoru zagovarala samoostvarenje kroz stvaranje neovisnosti što ovo djelo čini prvim filozofskim djelom koje se direktno fokusiralo na mišljenja i osjećaje žena.¹⁵⁸

9.3. Emmeline Pankhurst (1858.-1928.)

Emmeline Pankhurst, supruga odvjetnika Richarda Pankhursta, ostala je zapamćena kao jedna od najznačajnijih sufražetkinja prvog feminističkog vala. Na početku svog djelovanja svoju je feminističku ideologiju javnosti nastojala prenijeti mirnim prosvjedima koji nisu urodili plodom. Nakon što je zajedno sa svojim kćerima osnovala “Žensku socijalnu i političku uniju” (Women’s Social and Political Union - WSPU) 1903. godine, Pankhurst zauzima drugačiju pristup djelovanja. Uvjerenjena kako muškarci zahtjeve žena neće saslušati mirnim putem, Pankhurst mijenja mirnu taktiku djelovanja u onu militantnu po kojoj će i ostati upamćena.¹⁵⁹

Legalne metode zamijenila je vandalizmom i nasiljem. Zajedno je sa svojim istomišljenicama razbijala prozore javnih zgrada, spaljivala kuće, bacala kiselinu u poštanske sandučice te uništavala slike u galerijama. Međutim, neovisno o njezinim kontroverznim i ekstremnim djelima, Pankhurst je igrala značajnu ulogu u razvoju feminističke misli. Zadobila je simpatije i interes javnosti te su zahvaljujući njezinu djelovanju žene počele prodirati u javnu sferu koja je do tada bila dominirana muškarcima.¹⁶⁰ U njezino se feminističko djelovanje, osim njezinih kćer, uključio i njezin suprug. Njegovo je djelovanje također dovelo do poboljšanja

¹⁵⁷ Kern, “Rereading Eve”, 374.

¹⁵⁸ Vyain, “Feminist Political Philosophy from Proto-Feminism to Present”, 7.

¹⁵⁹ Šolaja, “Feminizam i žena današnjice”, 32.

¹⁶⁰ Isto, 32.

položaja žena. Kao odvjetnik iskoristio je svoj položaj te potpomogao usvajanje amandmana koji je ženama omogućio glasanje na lokalnoj razini. Također je utjecao na usvajanje zakona koji je omogućio rastavljenim ženama da zadrže imovinu stečenu prije ili za vrijeme braka.¹⁶¹

Emmeline Pankhurst bavila se problemom ženskih prava do kraja svog života. Osnovala je “Žensku stranku” te je, uz zahtjeve za prava glasa, zagovarala i pravo na porodiljne dopuste, jednake plaće za jednak rad te pravo na skrbništvo.¹⁶²

10. FEMINIZAM U NOVOVJEKOVNOJ HRVATSKOJ

10.1. Odgoj i obrazovanje žena

U hrvatskim je zemljama obrazovanje djevojaka bilo jednako zanemareno kao i u ostatku Europe toga vremena, a obrazovanje koje su djevojčice primile odnosilo se isključivo na znanja i vještine koje će djevojkama biti potrebne kako bi brinule o kućanstvu, odgajale djecu i udovoljavale suprugu.¹⁶³

Naravno, o sustavnom školstvu na području Habsburške Monarhije možemo govoriti tek nakon terezijanskih reformi, odnosno reforme školstva 1774. godine. Do te se reforme izuzetno mali broj djevojčica susreo s ikakvim oblikom odgoja ili obrazovanja, dok su se rijetke obrazovale u samostanskim ili privatnim školama. Donošenjem ove reforme redovno je školovanje omogućeno i djevojkama. Međutim, iako ova reforma predstavlja veliki korak u obrazovanju djevojaka, ista nije bila u potpunosti provedena ili iskorištena. Na području Banske Hrvatske bilo je izuzetno malo djevojačkih škola, a lošem su stanju potpomagali i roditelji koji su odbijali slati kćeri u školu. Smatralo se kako djevojke ne moraju naučiti čitati, pisati ili računati te kako pretjerano obrazovanje može ugroziti njihovu ženstvenost. Glavni argument roditeljskog otpora djevojačkom školovanju, koji se zadržao sve do sredine 19. stoljeća, bio je nedostatak ručnog rada kao predmeta kojeg su smatrali ključnim za obrazovanje djevojaka.¹⁶⁴

¹⁶¹ Hajduković, “Medijski prikaz sufražetskog pokreta”, 23.

¹⁶² *Isto*, 23.

¹⁶³ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 5.

¹⁶⁴ Župan, *Mentalni korzet*, 61.- 63.

Obrazovna naredba iz 1806. godine, pod nazivom “Opći školski i naučni sustav za ugarsko kraljevstvo i njemu pridružene strane”, nije značajno pomogla razvoju školstva. Iz tog je razloga grof Apponyi, na zahtjev ugarske vlade, u srpnju 1845. godine izradio novu školsku naredbu pod nazivom “Systema scholatum elementarium”. Naredba je regulirala ustroj osnovnih škola te je ponovno preporučila spolno odvajanje učenika. Preporučeno je otvaranje zasebnih dječaćkkih i djevojačkih škola, prostorno odvajanje po klupama ili odvajanje po smjenama.¹⁶⁵

Obrazovanje je bilo nedostupno većini djevojaka sve do kasnog 19. stoljeća. Školski zakon donesen 1874. godine uvodi obvezno četverogodišnje obrazovanje djece te time i značajniju promjenu u obrazovanju djevojaka. Zakon je također izjednačio prava i plaće učitelja i učiteljica, iako se ta odredba nije provodila. No, usprkos većim obrazovnim mogućnostima, položaj djevojaka nije se znatno popravio. Njihova je primarna uloga ostala unutar domova, dok ih je pruženo obrazovanje nastojalo oblikovati i poučiti za tu ulogu. Također, provođenje je zakona bilo ograničeno te se isti uglavnom odnosio na djevojke srednje i više građanske klase, dok su djevojke sa sela školu pohađale uglavnom neredovito. Više djevojačke škole nalazile su se samo u ponekim gradovima, onemogućavajući većini djevojaka nastavak obrazovanja.¹⁶⁶

Iako je obrazovanje djevojaka smatrano nepotrebnim i besmislenim, uloge i društvena očekivanja znatno su se razlikovala s obzirom na klasnu pripadnost pojedine djevojke. Upravo iz tog razloga brojne djevojke uvidjele su važnost obrazovanja na mogućnosti na tržištu rada.¹⁶⁷ Obrazovanje je bilo preporučeno djevojkama slabijeg imovinskog statusa kako bi mogle samostalno skrbiti o sebi i ne predstavljati cjeloživotni teret svojim roditeljima. Djevojke koje su nastavile svoje obrazovanje uglavnom su se školovale kako bi postale učiteljice, guvernante ili obavljale neki drugi ženski posao. Tako je primjerice u Zagrebu 1876. godine za djevojke bilo otvoreno i omogućeno pohađanje učilišta za primalje, dok je naredne godine otvorena šivaća i risarska škola za djevojke.¹⁶⁸

Drugi način osiguravanja ženske egzistencije javio se sredinom 19. stoljeća kada započinje masovno otvaranje privatnih djevojačkih škola s ciljem pružanja što boljeg ženskog obrazovanja kako bi djevojke bile uspješnije na “tržištu udaje” (the marriage market). Dakle,

¹⁶⁵ Župan, *Mentalni korzet*, 64.

¹⁶⁶ Đurđica Vitković, “Marija Jurić Zagorka - Između vlastita života i borbe za prava žena u Hrvatskoj” (diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2020), 3-4. Pristupljeno 20. 9. 2020., <https://zir.nsk.hr/en/islandora/object/hrstud%3A2341/datastream/PDF/view>

¹⁶⁷ *Isto*, 3.

¹⁶⁸ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 6.-7.

svrha ovih škola bila je priprema djevojaka za što bolju udaju kroz usvajanje francuskog jezika, sviranja klavira, plesa i salonskih manira.¹⁶⁹

Društveno uvjerenje kako se žena može ostvariti isključivo kroz brak rezultiralo je uvjeravanjem djevojaka kako za ženu nema budućnosti izvan braka. Zbog prenošenja takvih uvjerenja djevojke su od rane dobi vjerovali kako je najvažnija ženska uloga biti nadopuna muškarcu, dok je mogućnost samoaktualizacije većina percipirala kao ludu i neostvarivu ideju. Muške i ženske škole te kurikulum stvoren prema rodnim karakteristikama osigurali su širenje rodne nejednakosti. Muškarci su vjerovali (strahovali) kako bi obrazovana žena stvorila prijezir prema svojim kućanskim dužnostima ili prema muškarcu kojeg bi sada smatrala manje kompetentnim. Također, kako bi se izbjegla mogućnost promjene institucije obitelji koja bi mogla nastati iz ženske svijesti o vlastitoj vrijednosti i mogućnostima, brojni su muškarci, različitih zanimanja, tiskali knjige koje su žene osvještavale o njihovim obvezama, dužnostima, ali i karakteristikama koje bi iste trebale, kao dobre supruge i kućanice, posjedovati. Jedna od tih knjiga bila je "Dobra kućanica" Davorina Trstenjaka izdana 1880 godine. Ova je knjiga postala svojevrsan vodič koji je žene poučavao kako postati savršena kućanica, odnosno idealna žena, supruga i majka. Knjiga je postala toliko popularna da se koristila u školstvu te se poklanjala učenicama kao nagrada za odličan uspjeh.¹⁷⁰

Zvanje učiteljice bilo je jedno od rijetkih društveno toleriranih djevojačkih zanimanja. Razlog tomu jest da se takvo zvanje bitno ne razlikuje od onoga što žene rade kroz ulogu majke. Guvernante su također bile poželjne, budući da su služile širenju rodoljublja u bogatijim obiteljima čiju su djecu do tada uglavnom odgajale guvernante iz drugih država. Osim ovih zanimanja, Hrvaticama su bila preporučena zanimanja poput onih u poštanskoj službi, dok se mogućnost rada u trgovini, ljekarni ili zdravstvu istima tek trebala omogućiti. Djevojke bi zvanje učiteljice stjecale pohađanjem onoga što danas smatramo srednjoškolskim obrazovanjem unutar institucija gimnazijskog tipa namijenjenim djevojkama te kasnijim polaganjem učiteljskog ispita. Usprkos mnogim obrazovnim uspjesima, djevojke se nastojalo držati podalje od višeg, sveučilišnog, obrazovanja, budući da se smatralo da žene ne posjeduju dovoljne intelektualne sposobnosti te kako se iste ne bi mogle nositi s pritiskom i težinom sveučilišnog studija.¹⁷¹

¹⁶⁹ Župan, *Mentalni korzet*, 32.

¹⁷⁰ Isto, 34.-35., 42.-43, 56.-57.

¹⁷¹ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 6.-7.

10.2. Učiteljice i sveučilišno obrazovanje

U Hrvatskoj je, kao i u svijetu, posao učiteljice bilo jedno od najprihvatljivijih zanimanja. Međutim, njime su se bavile uglavnom mlade djevojke, a razlog tomu bio je zakon iz 1888. godine koji je uveo učiteljski celibat navodeći kako se učiteljica udajom odriče svog učiteljskog zvanja. Tadašnje društvene vrijednosti protivile su se ideji zaposlene žene i supruge, tvrdeći kako žene nisu sposobne nositi se s profesionalnim i obiteljskim teretom. Udane učiteljice smatrane su lošim primjerom učenicima te kako bi trudne učiteljice mogle samo istraumatizirati učenike.¹⁷²

Međutim, usprkos svim preprekama upravo su učiteljice znatno potpomogle hrvatske feminističke napore. Feminističke ideje i djelovanja doprijele su i do Hrvatske, što je rezultiralo otporima, podijeljenim mišljenjima i brojim kontradikcijama. U Hrvatskoj problem ženskog pitanja, kao i feministička djelovanja, u svoje ruke preuzimaju učiteljice koje su ažurno pratile svjetsku feminističku scenu. Brojne su se učiteljice poput, Jagode Truhelke, Milke Pogačić ili Marije Jambrišak, aktivirale te kroz svoje djelovanje širile feminističke ideje i ciljeve. Svojim su pisanjem u brojnim časopisima informirale žene i djevojke o feminističkim zbivanjima diljem svijeta, važnosti obrazovanja, relevantnoj literaturi te vođenju kućanstva.¹⁷³

No, najvažnije postignuće hrvatskih učiteljica zasigurno je bilo aktivno zalaganje za sveučilišno obrazovanje djevojaka. Povedene feminističkim idejama, hrvatske su se učiteljice 1895. godine odlučile aktivno boriti protiv predrasuda o ženskoj inferiornijoj inteligenciji te su pokrenule inicijativu koja je za cilj imala omogućavanje sveučilišnog obrazovanja žena. Zamolba, koju su potpisale Jagoda Truhelka, Marija Horvat, Camille Lucerne, Marija Jambrišak i Natalija Wickerhauser, predana je 1. listopada 1895. godine Akademskom senatu Kraljevskog sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu. Zamolbom se tražilo da se djevojkama dopusti slušati predavanja kao izvanrednim studenticama. Zamolba je bila odobrena te je tako ženama odobreno pohađanje Mudroslovnog (filozofskog) fakulteta od 1895. godine. Međutim, mogućnost slušanja predavanja i izvanredni status prvih studentica nije sa sobom donosio nikakve akademske obveze, budući da je zakon iz prethodne godine naveo kako izvanredni studenti imaju pravo slušati predavanja, no nemaju nikakve obveze u sklopu istih. Žene tako nisu imale pravo polaganja ispita, niti polaganje završnog ispita s kojim bi i završile studij. Budući da su prve izvanredne

¹⁷² Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 78.

¹⁷³ *Isto*, 6.

studentice završile svoje srednjoškolsko obrazovanje i radile na ženskom liceju, fakultet im je, u tim prvim godinama, služio isključivo kao nadopuna znanja.¹⁷⁴

Međutim, Kraljevska zemaljska vlada donosi 1901. godine odluku kojom se ženama omogućava redovan upis na Mudroslovni fakultet Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, što čini veliki napredak u povijesti hrvatskog visokog obrazovanja žena, iako su pravo na pohađanje drugih fakulteta dobile tek nakon završetka Prvog svjetskog rata. Budući da je upis na Mudroslovni fakultet bio moguć jedino pod uvjetom polaganja mature Vlada je iste godine djevojkama omogućila polaganje iste na muškim gimnazijama. Iako je u Zagrebu postojala državna institucija srednjoškolskog obrazovanja za djevojke, odnosno ženski licej, završni ispit liceja nije bio priznat jednako kao onaj u muškoj gimnaziji. Status ženskog liceja i priznavanje završnog ispita riješeno je tek 1913. godine vladinom odlukom kojom se zagrebački licej pretvorio u Kraljevsku žensku realnu gimnaziju.¹⁷⁵

Prve su se godine na fakultet upisale tri redovne studentice. Milica Bogdanović koja je studirala povijest i geografiju te Milka Maravić i Vjera Tkalčić koje su studirale prirodoslovlje. U narednim je godinama broj redovnih studentica rastao, a najviše ih je bilo 1908./1909. godine kada ih je upisano 18. No, činjenica da je visokoškolsko obrazovanje omogućeno nije značilo kraj problemima i nepravdama prema ženama željnim obrazovanja. Tako, primjerice, Zdenka Marković, jedna od prvih studentica na zagrebačkom Mudroslovnom fakultetu, u svojoj autobiografiji piše o svom nezadovoljstvu studijem i okolinom, a odnos kolega i profesora opisuje kao hladan i distanciran te navodi kako se većina kolega držala podalje od studentica.¹⁷⁶

Međutim, iako je mogućnost visokog obrazovanja predstavljala veliki iskorak, hrvatsko je društvo isto uglavnom negativno percipiralo. Istraživanja hrvatskog novinarstva 19. stoljeća pokazala su nam kako gotovo svi proučavani članci žene i djevojke vežu isključivo uz privatnu sferu. U tom je kontekstu uloga obrazovanja percipirana kao mogućnost razvoja prirodnih ženskih osobina i uloga, dok je ženska potreba za samoaktualizacijom u potpunosti zanemarena. U skladu s tim, tradicionalnim poimanjem ženske uloge, škole su nastojale formirati poželjan ženski identitet te su na osnovu toga izrađeni programi. Također, smatralo se kako je pri

¹⁷⁴ Vrcelj i Maušanović, *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*, 7.

¹⁷⁵ Luetić, "Studentski časopisi početkom 20. stoljeća", 105.-106.

¹⁷⁶ *Isto*, 106.-107., 125.

obrazovanju djevojaka trebalo izbjeći veće mentalne napore. No, upravo je djelovanje pobornika takvih uvjerenja dovelo do širenja mogućnosti ženskog obrazovanja.¹⁷⁷

10.3. *Domaće ognjište*

Hrvatsko pedagoški-književni zbor 1900. godine pokreće časopis *Na domaćem ognjištu*. Po svojoj prirodi časopis je bio obiteljskog tipa, iako je od samog početka kroz časopis naveden cilj širenja znanja i informacija, o književnosti, obrazovanju, rodoljublju i drugim temama, majkama i kćerima kako bi svoje zavoljeli, ponosili se i trudili se oko svoga.¹⁷⁸

Prve dvije godine svoga djelovanja časopis *Na domaćem ognjištu* uređuju Marija Jambrišak i Jagoda Truhelka¹⁷⁹, a 1902. godine časopis prelazi u ruke Udruge učiteljica Hrvatske i Slavonije, koja je nastala iz Kluba učiteljica, te mijenja ime u *Domaće ognjište*. Tada urednica časopisa postaje Milka Pogačić koja će istoga uređivati narednih deset godina. Ona kroz svoj rad na časopisu iznosi svoje mišljenje o ulozi časopisa, kao i o društvenom stanju unutar Hrvatske. Navela je kako se hrvatsko društvo u znatno manjoj mjeri interesira za žensko pitanje u odnosu na svijet te iz tog razloga *Domaće ognjište* ne može biti djelovati kao isključivo feministički časopis. Stoga ona kao cilj časopisa navodi informiranje žena o događajima u svijetu, važnosti obrazovanja, kao i širenje ljubavi za pisanu riječ.¹⁸⁰

Časopis je bio iznimno dobro prihvaćen od strane hrvatskih žena, šire javnosti, ali i vlade što dokazuje činjenica kako je Visoka kraljevska i zemaljska vlada 1901. godine preporučila nabavu *Domaćeg ognjišta* svim školskim knjižnicama, kao i učiteljima i roditeljima. *Domaće ognjište* je u prvih pet godina svoga djelovanja prerastao svoju prvobitnu namjenu, obiteljskog časopisa s prosvjetiteljskom funkcijom, te 1905. godine isti postaje centralni organ Udruge učiteljica Hrvatske i Slavonije. Time *Domaće ognjište* potvrđuje i ojačava svoju ulogu svojevrsne ženske tribine koja se bavila ženskim interesima unutar hrvatskog društva te ženskim

¹⁷⁷ Luetić, "Studentski časopisi početkom 20. stoljeća", 110., 112.

¹⁷⁸ Slavica Jakobović Fribec, "Zazorno tijelo, feministički korpus; Žensko pisanje, ginokritika i feminizam u Hrvatskoj", u *Kategorički feminizam: Nužnost feminističke teorije i prakse*, ur. Ankica Čakardić, Ana Jelušić, Daniela Majić i Tanja Ratković (Zagreb: Centar za ženske studije, Biblioteka FemFesta, 2007), 203. Pristupljeno 20. 7. 2021., zenstud.hr/wp-content/uploads/2016/11/Kategorički-feminizam.pdf

¹⁷⁹ *Isto*, 204.

¹⁸⁰ Sanda Žuvela, "Početci hrvatskog feminizma: Marija Jambrišak i Milka Pogačić", *Rostra* 3 (2010), br. 3: 99. Pristupljeno 13. 7. 2021., <https://hrcak.srce.hr/170058>

pitanjem u svijetu, kao i obrazovnim i odgojnim temama u skladu s novim feminističkim gledištima i trendovima unutar Hrvatske.¹⁸¹

Časopis je izdavan sve do 1914. godine te se unutar istog jasno može uočiti razvoj hrvatske feminističke misli. Pri svom osnutku časopis je nastojao Hrvatima ponuditi prostor unutar kojega se mogu izraziti, unutar kojega se mogu pronaći i kroz kojega mogu rasti i razvijati se. Kroz svojih se 14 godina djelovanja postepeno fokus mijenjao s kulturnih i javnih pitanja prema političkim i zakonodavnim okolnostima žena, dok se pred kraj njegova djelovanja naglasak stavlja na zahtjev za ostvarenjem prava glasa te onaj vezan uz ukidanje učiteljskog celibata. Časopis je redovito izvještavao Hrvatice o feminističkim pothvatima u svijetu te prenosio stenograme saborskih sjednica vezanih uz hrvatske feminističke zahtjeve.¹⁸²

11. HRVATSKE NOVOVJEKOVNE HEROINE

11.1. Marija Jambrišak (1847.-1937.)

Marija Jambrišak rođena je kao sedmo dijete, a nakon očeve smrti seli se s majkom u Zagreb gdje je pohađala osnovnu školu. Po završetku osnovnoškolskog obrazovanja Marija isto nastavlja u samostanu sestara Milosrdnica. Sa 16 godina završila je učiteljsku školu no bila je premlada za rad te je odlučila pomoći Uršulinkama u Varaždinu. Kada je 1865. godine primila svjedodžbu, Marija se vratila u Zagreb te položila učiteljski ispit s kojim joj je dozvoljen rad. Dobila je posao učiteljice u Krapini 1867. godine gdje ostaje raditi naredne 4 godine.¹⁸³

Sudjelovala je kao delegat iz Krapine na Prvoj općoj učiteljskoj skupštini 1871. godine na kojoj je pročitala dvije rezolucije Gospojinskog odbora. Rezolucije su sadržavale zahtjeve za ostvarivanje jednakosti i jednakih plaća između učitelja i učiteljica te zahtjev kojim se traži da se u školama zaposle učiteljice književnih predmeta. Također je kritizirala izučavanje ručnog rada, kao i izložbe istoga u sklopu osnovnoškolskog obrazovanja. Smatrala je, i napomenula, kako djelovanje sestara Milosrdnica zatupljujuće djeluje na mlade djevojke te kako ih iste ne pripremaju adekvatno za stvarni život. Predložila je i način ustroja i organizacije učiteljskog sustava. Zatražila je isplaćivanje jednake plaće za jednak rad te je predložila uklanjanje sestara

¹⁸¹ Jakobović Fribec, "Zazorno tijelo, feministički korpus", 204.-205.

¹⁸² *Isto*, 205.

¹⁸³ Žuvela, "Početci hrvatskog feminizma", 95.

Milosrdnica iz onih predmeta koje bi trebale predavati svjetovne učiteljice. Također je zatražila i zapošljavanje učiteljica za literarne predmete uz zahtjev da se istima, ukoliko nisu dovoljno obrazovane, dodijeli stipendija kako bi usvojile znanja potrebna za rad na tome položaju.¹⁸⁴

Direktor Pedagogijuma u Beču, Friedrich Dittes, bio je zadivljen njezinim djelovanjem na skupštini te joj je predložio nastavak školovanja u Beču. Jambrišak je, zaintrigirana njegovim prijedlogom, zatražila stipendiju od Hrvatske za nastavak svog obrazovanja, međutim njezin je zahtjev bio odbijen. Napustila je svoje radno mjesto u Krapini te se vratila u Zagreb. Zatražila je pomoć biskupa J. J. Strossmayera od kojega je i primila jednokratnu stipendiju u iznosu od 400 forinti. Stipendija joj je omogućila odlazak u Beč 5. listopada 1871. godine, čime je postala prva žena unutar čitave Austro-Ugarske koja je studirala na bečkoj višoj školi. Historijska pedagogija, njemački jezik, metodika, fizika, kemija i antropologija bili su samo neki od brojnih predmeta koje je slušala, a naknadno je upisala i svjetsku povijest i povijest Austro-Ugarske. Budući da se stipendija ubrzo potrošila, Marija je morala štedjeti i odricati se hrane, odjeće i obuće, iako je presudnu ulogu za nastavak boravka u Beču ipak imao iznenadni dobitak na lutriji.¹⁸⁵

Odlaskom na još jednu učiteljsku skupštinu u Hamburg, Jambrišak stvara brojne kontakte. Tamo uočava razlike u razvoju obrazovnog sustava između Zapada i Hrvatske koja će kasnije utjecati na nastavak njezinog feminističkog djelovanja. Na skupštini je objasnila obrazovne prilike u Hrvatskoj te su joj postavljena brojna pitanja o organizacijama žena. Kako ženske organizacije u Hrvatskoj nisu postojale, Ivan Filipović, osnivač Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora i Saveza hrvatskih učiteljskih društava, joj predlaže da se po povratku u Hrvatsku pozabavi pitanjem ženskih organizacija i ženskog odgoja uopće. Marija Jambrišak nije dopustila da joj kontinuirana vrijeđanja bečkih profesora stanu na put te je ispituje polagala s odličnim uspjehom. Međutim, bila je nezadovoljna povijesnim predmetima, budući da se unutar istih učilo izrazito malo o hrvatskoj povijesti. Buđenjem nacionalnog zanosa, Jambrišak je svoje praznike u Zagrebu provodila u krugu drugih obrazovanih pojedinaca koji su joj prenosili svoja znanja o hrvatskoj povijesti i književnosti.¹⁸⁶

S obzirom na odličan uspjeh bio joj je ponuđen posao u vježbaonici uz Pedagogijum. Međutim, Jambrišak je odbila plaću od 1 500 forinta godišnje kako bi se vratila u Hrvatsku.

¹⁸⁴ Žuvela, "Početci hrvatskog feminizma", 95.-96.

¹⁸⁵ *Isto*, 96.

¹⁸⁶ *Isto*, 96.

Zaposlila se 1875. godine u Višoj djevojačkoj školi u Zagrebu za godišnju plaću od 800 forinti. Za vrijeme svoga rada u Zagrebu aktivno je surađivala s drugim učiteljima te se zalagala za poboljšanje položaja učitelja. Sudjelovala je u organizaciji Saveza hrvatskih učiteljskih društava. Hrvatski pedagoško-književni zbor opazio je njezino djelovanje te ju je 1884. godine primio kao prvu članicu te pedagoško-prosvjetne, kulturne i staleške ustanove hrvatskih učitelja.¹⁸⁷

Proučavala je stranu i domaću literaturu koja se odnosila na obrazovanje žena te se sve snažnije zalagala za poboljšanje i razvoj ženskog obrazovnog sustava. Zainteresirana i povedena europskim ženskim pokretom 1883. godine piše rad “Viša školska naobrazba korisna je ženi u svakoj prilici” u kojemu ističe važnost obrazovanja. Naglasila je inferiorni pravni položaj žena i potrebu za slobodom. Navela je potrebu za ohrabrivanjem djevojaka za kulturni rad, stvaralaštvo i obrazovanje. No, neovisno o njezinoj vjeri u žensku sposobnost, Jambrišak nije krila sumnju glede ostvarivosti ravnopravnosti i slobode. Napustila je radno mjesto učiteljice na Višoj djevojačkoj školi 1892. godine kako bi otvorila Žensku srednju školu u Zagrebu, gdje je radila sve do odlaska u mirovinu 1912. godine. Njezin je rad zapažen od strane Vlade koja ju 16. kolovoza 1905. godine imenuje ravnateljicom viših djevojačkih škola. Tijekom života Marija Jambrišak primila je brojna priznanja od strane ženskih udruga, kao i priznanje Saveza hrvatskih učiteljskih društava kojim je prozvana prvakinjom hrvatskog učiteljstva.¹⁸⁸

11.2. Milka Pogačić (1860.-1936.)

Milka Pogačić rođena je u Zagrebu 10. veljače 1860. godine. Svoje osnovnoškolsko obrazovanje završila je s odličnim uspjehom u školi sestara milosrdnica. U ranoj se dobi zainteresirala za književnost te je počela pisati pjesme. Svoju je pripovijest 1875. godine poslala uredniku *Prozora*, Josipu Miškatoviću, koji je odlučio pomagati njezino književno djelovanje. Svoja je djela slala i Augustu Šenoi koji joj je predložio nastavak školovanja. Pogačić je poslušala savjet te je u periodu od 1877. do 1880. godine pohađala Kraljevsku preparaciju za učiteljice u Zagrebu. Po završetku obrazovanja zaposlila se kao namjesna učiteljica u pučkoj školi u Zagrebu gdje je radila s djecom slabijeg imovinskog statusa. Rad u pučkoj školi bio joj je znatno otežan zbog loših životnih uvjeta učenika te se Pogačić odlučila za blaži pristup pri radu pružajući svojim učenicima ljubav i pažnju, a o svom je pristupu pisala u *Narodnim novinama*.

¹⁸⁷ Žuvela, “Početci hrvatskog feminizma”, 96.

¹⁸⁸ *Isto*, 97.- 98.

Vrlo je rano postala zainteresirana za događaje unutar feminističkog pokreta. Opažala je bitne probleme, kako unutar školstva, tako i unutar društva. Javno je kritizirala roditelje koji su donosili odluke o životima svojih punoljetnih kćeri, kao i opće vjerovanje u žensku inferiornost. Bunila se protiv nejednakih plaća i neadekvatnog zakonodavstva. Zagovarala je žensko pravo glasa, obrazovanje žena te osnivanje ženskih organizacija. Podržala je Mariju Jambrišak i Jagodu Truhelku 1900. godine pri osnivanju *Domaćeg ognjišta*, časopisa hrvatskih učiteljica. Postala je njihova suradnica, a u periodu od 1901. do 1912. godine djelovala je i kao urednica. Kroz svoj je rad u *Domaćem ognjištu* izvještavala hrvatsku javnost o djelovanju ženskog pokreta u svijetu. Pisala je o prvoj odvjetnici, prvoj ženi pilotu i dr. Radila je u zagrebačkim nižim pučkim školama do 1. rujna 1901. godina kada postaje učiteljica Zemaljske više djevojačke škole gdje je radila narednih osam godina. Sljedeće je godine primila svoju prvu nagradu za socijalni rad koju je dobila zbog svog djelovanja u društvu “Dobrotvor” unutar kojeg je postala počasni član.¹⁸⁹

U sklopu učiteljske čitaonice 1901. godine osniva se “Gospojinski klub učiteljske čitaonice” ili “Klub učiteljica” koji 1904. godine prerasta u “Udrugu učiteljica kraljevina Hrvatske i Slavonije” čija je Milka Pogačić bila predsjednica. Tijekom svog života iskazivala je i širila ljubav prema domovini, svemu hrvatskom i slavenskom. Putovala je Europom te je za Narodne novine pisala članke o zdravlju, prometnoj kulturi te uzgoju cvijeća i bilja. Javno je kritizirala ozakonjivanje učiteljskog celibata, kao i neravnopravnost među spolovima. Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska vlada opazila je, kao i u slučaju M. Jambrišak, djelovanje Milke Pogačić te ju je 1907. godine postavila kao ravnateljicu viših djevojačkih škola.¹⁹⁰

Već je sljedeće godine kroz Udrugu učiteljica uspostavila Sekciju za našu djecu, koja je 6. lipnja 1908. godine organizirala i započela tradiciju održavanja Dječjeg dana. Sredstva skupljena kroz djelovanje sekcije i Dječjeg dana bila su usmjerena djeci slabijeg imovinskog statusa. Naredna je godina kroz Dječji dan zaradila dovoljno sredstava za otvaranje Skloništa za djecu zaposlenih majki te Kolijevke za malu radničku djecu, institucije koje po svojoj prirodi predstavljaju preteče hrvatskih socijalnih ustanova, što je i samu Milku Pogačić činilo prvom hrvatskom socijalnom radnicom. Dvorac Milkovac u blizini Križevaca, nazvan po Milki Pogačić, također je kupljen od prikupljenih sredstava te je služio kao dječje odmaralište u kojemu su djeca provodila praznike. Međutim, gore navedeno nisu jedine socijalne institucije osnovane od strane

¹⁸⁹ Žuvela, “Početci hrvatskog feminizma”, 98.

¹⁹⁰ *Isto*, 98.

Milke Pogačić. Zalagala se za širenje zdravstvene skrbi te je seoskim ženama pružila ambulante tečajevе, a u Zagrebu je otvorila i prvo sklonište za napuštenu djecu, kao i Dječji dom.¹⁹¹

U svome je učiteljskom radu nastojala poboljšati suradnju škole i roditelja te je upravo ona inicirala praksu provođenja roditeljskih sastanaka u školama. U periodu između 1909. i 1914. godine radila je kao ravnateljica Zemaljske više djevojačke škole kućanskog smjera te je bila upraviteljica kuhinje bolnice Crvenog križa sve do 1917., nakon čega je vodila Ratno kumstvo do 1921. godine. Za svoj je rad u obrazovnom sustavu 1921. godine imenovana kao počasni član Hrvatskog pedagoško-književnog zbora, dok je za svoje djelovanje na području socijalnog rada dobila od kralja Aleksandra I Kraljevski orden Svetog Save petog reda te Orden Svetog Save četvrtog stupnja. Među ostalim nagradama i priznanjima 1930. godine odlikovana je i zbog svog rada unutar Crvenog križa. Milka Pogačić umrla je 1936. godine u 77 godini života.¹⁹²

11.3. Marija Jurić Zagorka (1873.-1957.)

Marija Jurić Zagorka ostala je zapamćena kao književnica i prva hrvatska novinarka. Proživjela je teško djetinjstvo u obitelji unutar koje je bila maltretirana i zlostavljana. Kao žena s visokim aspiracijama ubrzo je shvatila važnost obrazovanja. Iako njezin brak sa 17 godina starijim suprugom Andrijom Matrajem nije bio sretan, odlazak iz obiteljskog doma otvorio joj je brojna vrata. Svoje je literarno djelovanje započela radnim mjestom korektora te je kasnije, uz pomoć J. J. Strossmayera, postala prvom hrvatskom novinarkom.¹⁹³

Feministički stavovi i vrijednosti Marije Jurić Zagorke pružali su značajan otpor tradicionalnom poimanju rodniх uloga toga vremena. Jedan od važnijih primjera njezina feminističkog djelovanja jest njezino djelovanje u *Obzoru* (1886.-1917.), iako je isto prožeto brojnim preprekama i otporima od strane njeziniх kolega. Tome svjedoče njezine autobiografije u kojima Zagorka navodi kako su njezini članci bili redovno objavlјivani i dobro prihvaćeni dok je njezin identitet bio nepoznat te se smatralo kako je autor istih muškarac. Susretala se s brojnim poteškoćama, nepravdama i omalovažavanjima i nakon što se napokon uspjela izboriti za vlastito mjesto u redakciji. Njezina je plaća bila znatno manja od muških kolega, dok je odrađivala znatno više posla od istih. Jedan od vlasnika *Obzora*, Šime Mazzura, raskinuo je njezinu suradnju s novinama, nakon čega je Zagorka počela pisati članke o nepravilnostima izbornih

¹⁹¹ Žuvela, "Početci hrvatskog feminizma", 99.

¹⁹² *Isto*, 99.- 100.

¹⁹³ Šolaja, "Feminizam i žena današnjice", 26.

procesa za mađarske novine, a ti su članci bili prevedeni i objavljeni u *Obzoru*. Nakon što je Zagorka otkrila kako je upravo ona autorica tih članaka, Mazzura ju je na zahtjev J. J. Strossmayera nerado ponovno zaposlio u *Obzoru* na radnom mjestu korektora i referenta za vijesti iz mađarske politike. Mazzura je bio iznimno nezadovoljan Zagorkinim ponovnim djelovanjem u novinama te je izjavio kako je Strossmayerova odluka pogrešna te kako isti nije sposoban razlikovati ženski i muški mozak. Međutim, Marija Jurić Zagorka bila je oduševljena novim radnim mjestom i većom odgovornošću koje je isto donosilo.¹⁹⁴

Započela je pisati satirične feljtone koji su oduševili redakciju i ostale radnike u novinama. Njezino je djelovanje zainteresiralo radnice u tiskari koje su poželjele upoznati Zagorku. Loši radni uvjeti, izgled i odjeća tih radnica ponukala je Zagorku da iste pozove na razgovor, koji su prerasli u sastanke koje Zagorka naziva prvom feminističkom organizacijom iz koje 1896. godine nastaje “Kolo radnih žena”. U tom je ženskom sindikatu sudjelovalo 40-ak žena, radnica tiskare, tvornice cigareta i kožarnice, učiteljske pripravnice i sobarice. Nezadovoljne radnim uvjetima, omalovažavanjima i rodnim nepravdama, žene su na svojim sastancima sastavile pravila za društvena i politička prava žena koje su poslale vlastima. Zagorka je zbog svog djelovanja u Kolu bila pozvana u redarstvo koje je primilo brojne prijave zbog organiziranja sindikata radnica i širenju ideja o rodnoj jednakosti i slobodi. Kažnjena je s tri dana zatvora, međutim nakon što se zahvalila za ravnopravnost pruženu kroz njezino kažnjavanje kažnjena je s dodatnih pet dana zatvora. U svojim tekstovima Zagorka govori kako je nakon njezina boravka u pritvoru u Kolu radnih žena ostalo samo 16 članica, budući da su očevi i supruzi većini zabranili djelovanje u sindikatu.¹⁹⁵

Feminističko djelovanje Marije Jurić Zagorka nije se svidjelo njezinim muškim kolegama u *Obzoru* te su neki zbog istog i napustili redakciju. Međutim, Zagorka nije dopustila da joj išta stane na put te je s vremenom preuzela sve više odgovornosti. Radila je uredničke poslove, izvještavala o mađarskoj, austrijskoj, njemačkoj i domaćoj politici te je prevodila ruske, češke i slovenske članke.¹⁹⁶

Obzor, koji je izvještavao o demonstracijama u Zagrebu 1903. godine izazvanima nezadovoljstvom djelovanja Hedervarya i nepoštivanja odredbi Hrvatsko-ugarske nagodbe, bio

¹⁹⁴ Vitković, “Marija Jurić Zagorka”, 19.

¹⁹⁵ *Isto*, 19.-20.

¹⁹⁶ *Isto*, 20.

je stalna meta vlasti zbog svoga djelovanja, kao i brojna druga glasila koja su izvještavala o demonstracijama i ostalim vezanim događajima. Nakon što je postalo jasno kako će zbog svoga djelovanja mnogi radnici redakcije biti uhićeni, vođenje *Obzora* preuzima Zagorka iako joj tadašnji sustav nije dozvolio službeno preuzimanje položaja izvršne urednice. Mnogi njezini suradnici bježali su u inozemstvo, dok su drugi čekali uhićenje. Iako Zagorka nije primila nikakva priznanja za rad koji je uložila u novine te iako je isti bio značajno podcijenjen, isti je bio od značajne važnosti za borbu za ženska prava na prostoru današnje Hrvatske.¹⁹⁷

Marija Jurić Zagorka odlučila je 1903. godine organizirati žensku demonstraciju ispred Markove crkve u Zagrebu. Istu je uspjela provesti tvrdeći kako žene, sudionice demonstracije, idu na misu zadušnicu za žrtve stradale u Zaprešiću. S obzirom na to da je policija mislila kako žene idu na misu, iste nisu bile zaustavljene te su po izlasku iz crkve na sebe prikopčale hrvatske kokarde s crnim velom. Sudionice su izvikivale parole protiv Hedervaryjeve vlasti i otpjevale hrvatsku himnu, nakon čega su se uputile prema Donjem gradu. O događaju su pisala brojna strana glasila čudivši se kako su žene uspjele demonstrirati u tolikom broju i to na mjestu gdje je bilo nemoguće proći bez znanja, zaustavljanja i uplitanja policije. Zagorka je zbog demonstracije ponovno bila uhićena, međutim privođenje je ponovno percipirala kao priznanje rodne jednakosti. Iako su brojni strani mediji pisali o događaju, samo su dva domaća glasila, *Obzor* i *Glas naroda*, izvijestila o istome, međutim u tim su člancima sudionice demonstracije negativno prikazane kao zbunjene pojedince kojima je potrebna zaštita.¹⁹⁸

Hrvatski povjesničar i novinar, Josip Horvat, istaknuo je kako je upravo Marija Jurić Zagorka prvi politički reporter budući da je u periodu od 1906. do 1907. godine svakodnevno telefonski izvještavala *Obzor* o zasjedanju sabora u Mađarskoj. Njezini su izvještaji bili daleko od suhoparnih. Zagorka je *Obzoru* donosila političke intervjuje, činjenice o općoj, političkoj i društvenoj atmosferi te informacije o zakulisnim političkim razgovorima. Njezine su reportaže bile detaljne te zanimljive i izrazito dobro prihvaćene. Takvo je izvještavanje dovelo do značajne promjene u političkom izvještavanju, koji je, sada, utjecao na raspoloženje čitatelja te istoga poticao na prosuđivanje i donošenje vlastitih zaključaka.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Vitković, "Marija Jurić Zagorka", 20.-21.

¹⁹⁸ *Isto*, 21.

¹⁹⁹ *Isto*, 10.

Marija Jurić Zagorka je, iako poznata novinarka, osim djelovanja u *Obzoru*, i kasnijeg djelovanja u *Ženskom listu* i časopisu *Hrvatica*, provela mnogo vremena pišući vlastita djela, od kojih je zasigurno najpoznatija *Grička vještica*. Njezini su romani izlazili u nastavcima u novinama te su zainteresirali brojne čitatelje, kako muškarce, tako i žene. Zagorkini romani prenosili su apsurd društvene stvarnosti, odnosno rodne nejednakosti, u fiktivne živote u kojima su brojne protagonistice pružale otpor patrijarhalnom sustavu.²⁰⁰ Njezina su djela bila poznata te su i danas ostala upamćena kao važna djela hrvatske književnosti, dok je njezino djelovanje na području novinarstva postavilo temelje za razvoj struke na području Hrvatske.²⁰¹

²⁰⁰ Vitković, "Marija Jurić Zagorka", 10.

²⁰¹ Šolaja, "Feminizam i žena današnjice", 26.

12. ZAKLJUČAK

Iako feminizam predstavlja promjenjiv koncept kojega je gotovo nemoguće definirati, feministički naponi prvih feministica ipak imaju zajedničku točku - zalaganje za poboljšanje ženskog položaja. Nakon višestoljetne opresije i neispunjenih očekivanja nakon revolucija, u ženskoj se svijesti razvija želja za uklanjanjem rodni nejednakosti. Uvjerene u svoje sposobnosti razvijaju svijest o vlastitoj vrijednosti, odnosno dolazi do začetka feminističke misli. Brojne su žene kroz pisana djela, govore, organizacije i djelovanja nastojale širiti ideju o ženskoj emancipaciji, boljem obrazovanju, većim radnim mogućnostima i pravu glasa. Ubrzo nakon postavljanja prvih zahtjeva ženama se omogućava redovno studiranje na pojedinim fakultetima. Međutim, ideja o ženskoj emancipaciji, poboljšanju njihova položaja ili čak izlasku žena iz privatne sfere nije dobro prihvaćena od strane muške populacije. Razvijaju se brojne teorije koje značajno otežavaju postizanje feminističkih ciljeva. Od filozofa, do odvjetnika, pisaca i liječnika, muškarci su koristili područja svojih djelovanja za diskreditaciju ženskih sposobnosti i zahtjeva. Međutim, odlučne, žene nastavljaju svoje djelovanje šireći feminističku ideologiju. Ovaj rad poimence navodi nekolicinu takvih hrabrih žena, međutim, važno je navesti kako je broj istih mnogo veći te ne podrazumijeva isključivo velika imena koja su ostala zapamćena kroz povijest. Treba zapamtiti kako je feministička misao i djelovanje svake pojedine žene koja je zastupala svoja prava i istupila iz okvira onog tradicionalnog omogućila poboljšanje ženskog položaja te kasnije ostvarenje jednakosti.

13. LITERATURA

1. Adamović, Mirjana. “Žene i društvena moć. Sociološka obilježja upravljačkih položaja žena u kulturi i kulturnim industrijama”. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2010.
2. Bilokapić, Šimun. “Žena u obitelji, društvu i Crkvi”. *Crkva u svijetu* vol. 54 (2019), br. 1: 144-150. Pristupljeno 13. 7. 2021., <https://hrcak.srce.hr/218231>
3. Brajković, Brajković, Lidija. “On Mary Wollstonecraft’s Protofeminist Thought”. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2015. Pristupljeno 13. 7. 2021., <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:444124>
4. Cashin, Joan E. “Elizabeth Cady Stanton: An American Life”. *American Nineteenth Century* Vol. 11 (2010), Iss. 2: 258-260. Pristupljeno 20. 9. 2021., <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14664658.2010.481879>
5. De Beauvoir, Simone. *Drugi spol*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2016.
6. Demir, Çağlar. “The Role of Women in Education in Victorian England”. *Journal of Education and Instructional Studies in the World* Vol. 5 (2015), Iss. 2: 55-59. Pristupljeno 13. 7. 2021., https://www.researchgate.net/publication/331386030_Role_of_Women_in_Education_in_Victorian_England
7. Dukovski, Darko. *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća: I. dio (1800.-1914.)*. Zagreb: Alinea, 2005.
8. Ehrenreich, Barbara i English, Deirdre. *Complaints and Disorders; The Sexual Politics of Sickness*. The Feminist Press, New York, 1973. Pristupljeno 20. 7. 2021., <https://archive.org/details/complaintsdisord00ehre>
9. Galić, Branka. “Moć i rod”. *Revija za sociologiju* vol. 33 (2002), br. 3-4: 225-238. Pristupljeno 13. 7. 2021., <https://hrcak.srce.hr/25905>

10. Hajduković, Jelena. "Medijski prikaz sufražetskog pokreta". Završni rad, Sveučilište Sjever, 2016. Pristupljeno 20. 9. 2021., <https://zir.nsk.hr/islandora/object/unin:1204/datastream/PDF>
11. "History of Women's Day", United Nations, pristupljeno 9. 10. 2021., <https://www.un.org/en/observances/womens-day/background>
12. Honeyman, Katrina i Goodman, Jordan. "Women's Work, Gender Conflict, and Labour Markets in Europe, 1500-1900". *Economic History Review* Vol. 44 (1991), No. 4: 608-628 Pristupljeno 13. 7. 2021., <https://www.jstor.org/stable/2597804>
13. Remy-Hébert, Brigitte, The first women's movement: Suffragist struggles in the 19th and early 20th centuries, pristupljeno 8.10.2021., https://www.jfki.fu-berlin.de/academics/SummerSchool/Dateien2011/Papers/juncker_remy.pdf
14. Jakobović Fribec, Slavica. "Zazorno tijelo, feministički korpus; Žensko pisanje, ginokritika i feminizam u Hrvatskoj". U *Kategorički feminizam: Nužnost feminističke teorije i prakse*, ur. Ankica Čakardić, Ana Jelušić, Daniela Majić i Tanja Ratković, 197-210. Zagreb: Centar za ženske studije, Biblioteka FemFesta, 2007. Pristupljeno 20. 7. 2021., zenstud.hr/wp-content/uploads/2016/11/Kategorički-feminizam.pdf
15. Kern, Kathi L. "Rereading Eve: Elizabeth Cady Stanton and the Women's Bible, 1885-1896". *Women's Studies* Vol. 19 (1991), Iss. 3-4: 371-383 Pristupljeno 20. 9. 2021., <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00497878.1991.9978880>
16. Lerner, Gerda. "Placing Women in History: Definitions and Challenges". *Feminist Studies* Vol. 3 (1975), No.1/2: 5-14. Pristupljeno 31. 7. 2021., https://www.jstor.org/stable/3518951?read-now=1&refreqid=excelsior%3A68d7405e7bc78a97a9e6d9dc4e8410d6&seq=9#page_scan_tab_contents
17. Luetić, Tihana. "Studentski časopisi početkom 20. stoljeća o ženama na Kr. Sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu". U *Žene kroz povijest: zbornik radova sa znanstvenog skupa Dies historiae 2012.*, ur. Matea Jalžević i Petra Marinčić, 103-127. Zagreb: Društvo studenata povijesti "Ivan Lučić-Lucius", 2014. Pristupljeno 31. 7. 2021.,

https://www.researchgate.net/publication/342004628_Studentski_casopisi_pocetkom_20_stoljeca_o_zenama_na_Kr_Sveucilistu_Franje_Josipa_I_u_Zagrebu_Student_Publications_about_the_Women_at_the_Royal_University_of_Francis_Joseph_I_in_Zagreb_at_the_Beginnin

18. Mathews, Alice E. "Reviewed Work: In her own Right: The Life of Elizabeth Cady Stanton by Elisabeth Griffith". *Journal of the Early Republic* Vol. 5 (1985), No. 3: 406-407.

Pristupljeno 20. 7. 2021., <https://www.jstor.org/stable/i356909>

19. Miles, Rosalind. *Ženska povijest svijeta: Tko je skuhao posljednju večeru?*. Zagreb: Europapress holding, Novi Liber, 2009.

20. Offen, Karen. "Defining Feminism: A Comparative Historical Approach". *Signs* Vol. 14 (1988), No. 1: 119-157. Pristupljeno 17. 7. 2021.,

https://www.researchgate.net/publication/249107635_Defining_Feminism_A_Comparative_Historical_Approach

21. Sklevicky, Lydia. *Konji, žene, ratovi*. Zagreb: Druga, 1996.

22. Sklevicky, Lydia. "Radnički pokret i feminizam. Izvještaji iz četrnaest zemalja". *Časopis za suvremenu povijest* vol. 15. (1983), br. 2: 212-216. Pristupljeno 17. 7. 2021.,

<https://hrcak.srce.hr/215296>

23. Šolaja, Katarina. "Feminizam i žena današnjice". Završni rad, Sveučilište Sjever, 2017.

Pristupljeno 19. 7. 2021.,

<https://repozitorij.unin.hr/islandora/object/unin%3A1929/datastream/PDF/view>

24. Vitković, Đurđica. "Marija Jurić Zagorka - Između vlastita života i borbe za prava žena u Hrvatskoj". Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2020. Pristupljeno 20. 9. 2021.,

<https://zir.nsk.hr/en/islandora/object/hrstud%3A2341/datastream/PDF/view>

25. Vrcelj, Sofija i Maušanović, Marko. *Kome još (ne)treba feministička pedagogija?!*. Rijeka: Hrvatsko futurološko društvo, 2011. Pristupljeno 19. 7. 2021.,

https://bib.irb.hr/datoteka/524262.Kome_jo_netreba_feministika_pedagogija.pdf

26. Vyain, Riley. "Feminist Political Philosophy from Proto-Feminism to Present: Socially Constructed Gendered Difference and the Family as an Institution". Undergraduate Honors Thesis, Ball State University, 2016. Pristupljeno 13. 7. 2021., <https://1library.net/document/q789xlnz-feminist-political-philosophy-feminism-socially-constructed-difference-institution.html>

27. Zaharijević, Adriana. "Kratka istorija sporova: šta je feminizam?". U *Kategorički feminizam: Nužnost feminističke teorije i prakse*, ur. Ankica Čakardić, Ana Jelušić, Daniela Majić i Tanja Ratković, 111-129. Zagreb: Centar za ženske studije, Biblioteka FemFesta, 2007. Pristupljeno 20. 7. 2021., zenstud.hr/wp-content/uploads/2016/11/Kategorički-feminizam.pdf

28. Župan, Dinko. *Mentalni korzet: Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868-1918)*. Osijek-Slavonski Brod: Učiteljski fakultet u Osijeku/Hrvatski institut za povijest-Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje/Slavonski Brod, 2013.

29. Žuvela, Sanda. "Početci hrvatskog feminizma: Marija Jambrišak i Milka Pogačić". *Rostra* 3 (2010), br. 3: 95.-102. Pristupljeno 13. 7. 2021., <https://hrcak.srce.hr/170058>